

**Електронний збірник
краєзнавчих матеріалів**

Випуск другий

**КРАСА
УКРАЇНИ –
ПОДІЛЛЯ**

**Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра української філології**

Краса України – Поділля

Електронний збірник краєзнавчих праць

Випуск другий

Упорядник Михайло Торчинський

**Хмельницький
2026**

УДК 908(477.43)

К 78

Краса України – Поділля: електронний збірник краєзнавчих матеріалів. Упорядник Торчинський М. М. Хмельницький, 2025. Випуск другий. 134 с.

Рецензенти: **Ігор Журба**, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи;
Анатолій Янчишин, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української філології

Редакційна колегія:

Тетяна Мороз, доктор філософії, старший викладач кафедри слов'янської філології;

Наталія Торчинська, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри слов'янської філології;

Михайло Торчинський, доктор філологічних наук, професор кафедри української філології, головний редактор;

Оксана Ющишина, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології

Рекомендовано до друку рішенням кафедри української філології Хмельницького національного університету (протокол № 8 від 24 лютого 2026 року).

Збірник краєзнавчих матеріалів складається із статей студентів Хмельницького національного університету, зокрема гуманітарно-педагогічного факультету, які вивчали вибіркові курси «Ономастикон Хмельниччини» та «Українська ономастика», здобувачів вищої освіти факультетів міжнародних відносин і права та здоров'я, психології, фізичної культури і спорту, а також учителів Хмельниччини. Усі праці – це наукові, публіцистичні, художні або комбіновані описи історії, сьогодення та перспектив розвитку населених пунктів Поділля.

Для істориків, філологів, краєзнавців, педагогів – усіх, кого цікавить історія, природа, економіка й культура Подільського краю.

К 78

© Автори статей, 2026

© Хмельницький

ЗМІСТ

<i>ПЕРЕДМОВА</i>	6
<i>БЕНЬ Владислав, КОРОТКЕВИЧ Софія</i> . Містечко над Смотричем.....	7
<i>БІЛИК Ніна</i> . Від Фельштина до Гвардійського: сторінки історії.....	16
<i>БОЙКО Ірина</i> . Місто, де минуле залишається живим: Старокостянтинів.....	20
<i>ВОЙДЕВИЧ Марія</i> . Місто затишку.....	27
<i>ДЕРДЮК Олена</i> . Край де оживає краса: історія й природа Браїлівки.....	39
<i>ЗАМІХОВСЬКА Анастасія</i> . Старий Остропіль – місто-фортеця над Случчю.....	62
<i>КУЗІН Анастасія</i> . Тут кожен горбочок і ставочок мають свою назву, або топонімікон села Пилявка.....	70
<i>НАГОРОДНА Богдана</i> . Перлина Поділля: історія й сучасність Чемеровець.....	82
<i>РАЦА Аліна</i> . Краса міста Хмельницький.....	89
<i>СЛОБОДЯНЮК Лариса, ЯГОЛЬНИЦЬКА Ольга</i> . Село моє – найкраще на землі.....	98
<i>СТАНІШЕВСЬКА Каріна</i> . Тінь шляхетської величі: палац Пшездзецьких у Чорному острові.....	109
<i>СТОРОЖУК Анастасія</i> . Заслучне – серце подільської громади.....	118
<i>ХМЕЛЬ Поліна</i> . Воронківці – історія, легенди та сучасне життя.....	124

Красо України, Подолля!
Розкинулось мило, недбало!
Здається, що зроду недоля,
Що горе тебе не знавало!
Онде балочка весела,
В ній хороші, красні села,
Там хати, садками вкриті,
Срібним маревом повиті,
Коло сел стоять тополі,
Розмовляють з вітром в полі.
Хвилюють лани золотії,
Здається, без краю, – аж знову
Бори величезні, густії
Проводять таємну розмову.
Он ярочки зелененькі,
Стежечки по них маленькі,
Перевиті, мов стрічечки,
Збігаються до річечки,
Річка плине, берег рвучи,
Далі, далі попід кручі...

Леся Українка

ПЕРЕДМОВА

Шановні читачі!

Уже вдруге ми починаємо електронний збірник краєзнавчих матеріалів «Краса України – Поділля» однойменною поезією Лесі Українки, яка так талановито прославляє чарівний Подільський край. Але якщо торік до збірника описи подали 16 авторів, то цьогооріч – 46, тому ми готуємо до видання три випуски збірника (усі будуть готові навесні цього року).

Щиро дякуємо учителям моєї рідної Новоушиччини (дві статті) і студентам трьох факультетів Хмельницького національного університету – гуманітарно-педагогічного (шість статей), міжнародних відносин і права (три статті) та здоров'я, психології, фізичної культури і спорту (дві статті) за увагу до природи, історії й сьогодення своїх поселень – Ваші праці увійшли до другого випуску збірника «Краса України – Поділля». І хай іноді використовувалися матеріали з Інтернету, особливо фотографії, та й штучний інтелект доклав певні зусилля до оформлення праць, але було головне – гордість за свою малу батьківщину, радість від того, що можна поділитися зі світом розповіддю про дорогі серцю місця, де в дитячому віці були зроблені перші кроки, кликав на уроки галасливий шкільний дзвінок, бабуся очікувала на зупинці автобуса своїх онуків на вихідні або канікули, над річкою видивлялися верби на свою вроду, заплітаючи в зелені коси небесні зорі, вухо ловило сказані пошепки перші слова про кохання. Таке не забувається ніколи!

Науковими керівниками студентських статей були: Тетяна Мороз – Каріни Станішевської; Михайло Торчинський – Владислава Беня й Софії Короткевич, Марії Войдевич, Анастасії Заміховської, Анастасії Кузін, Богдани Нагородної, Аліни Раци й Анастасії Сторожук; Оксана Ющишина – Ніни Білик, Ірини Бойко і Поліни Хмель.

Редколегія щиро вдячна всім авторам за увагу до нашого збірника!

Михайло ТОРЧИНСЬКИЙ, головний редактор

Владислав БЕНЬ, Софія КОРОТКЕВИЧ,

студенти групи ФУМ-24-1

Хмельницького національного університету

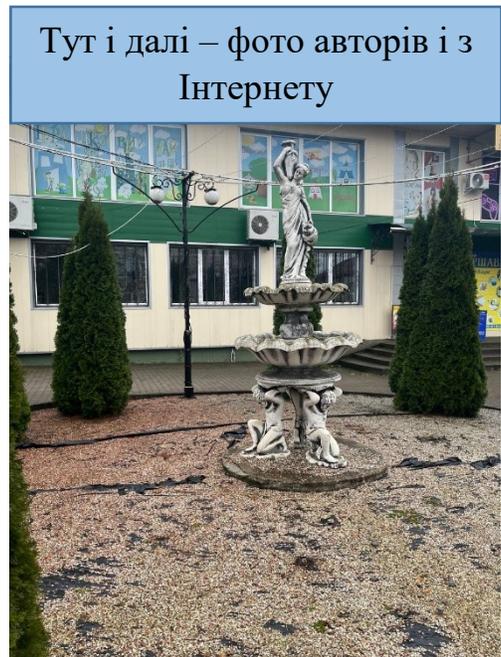
МІСТЕЧКО НАД СМОТРИЧЕМ

Городок – центр Городоцької міської територіальної громади Хмельницького району Хмельницької області. Відомий із 1362 року. Населення – понад 15 600 мешканців. Обабіч міста протікає річка Смотрич та її притока Тростянець.

Городок – невелике, але колоритне місто на Поділлі. Воно має давнє минуле: перші згадки датуються XIV століттям. Місто згадується в реєстрі поселень Подільського воєводства Польщі 1493 року під назвою Новодвір, а у джерелах 1524 року – вже як Бедрихів-Городок. Сучасне місто розташовується в живописних долинах річок Смотрич та Тростянець. Саме таке розташування сформувало топографію Городка: поселення розташоване на укріплених пагорбах і здавна

вважалося зручним для проживання, торгівлі та оборони.

Саме назва Городок має безпосередній зв'язок із давньою слов'янською традицією означення укріплених населених пунктів. У праслов'янській та давньоукраїнській мовах слово «город» позначало не лише місто, а передусім укріплення, оборонний двір,

Тут і далі – фото авторів і з Інтернету

Монумент «Сфера пандемії»

відповідно, демінутивно-пестлива форма «городок» вказувала на менше за розмірами містечко, чимсь обгороджене для захисту.

Історичні дані свідчать, що на території сучасного Городка існувало укріплене поселення, яке завдяки природним умовам було зручним для оборони.

Дослідники вважають, що місто мало назву Бедрихів-Городок ще до того, як воно належало Новодворським, тому що було засноване землевласником Бедрихом, якому князь Вітовт передав низку сіл у Смотрицькій волості. До кінця XVI століття Городок належав генералу Гербурту, потім шляхтичу Свірчу, з незначними перервами протягом XVII–XVIII століть – магнатам Замойським, у першій половині XIX століття – барону Гейсмару. Останнім власником Городка з 1875 року була родина Виноградських. Той «старий» Бедрихів-Городок незадовго поділили на два окремі населені пункти – власне місто Городок та село Бедриківці.

Офіційно «городоцьке літочислення» ведеться від 1362 року, коли об'єднані литовсько-руські війська розгромили татар на річці Сині Води й Поділля увійшло до складу Великого Князівства Литовського.

Слід зауважити, що містечко насправді набагато древніше. Зручне й затишне межиріччя Смотрича та Тростянця люди обжили ще за часів мідно-кам'яної доби. На території міста було принаймні шість трипільських поселень, два поселення часів черняхівської культури та два – ранньослов'янської.

Містом ходить багато чуток та легенд. Владислав Бень, збираючи матеріали для фольклорної практики, зміг знайти кілька легенд, зокрема про підземні ходи Городка. Старі люди кажуть, що під Городком, як стояла ще стара фортеця на горі, простягалася ціла мережа таємничих підземних ходів. Дехто стверджує, що вони були вириті ще в ті часи, коли над краєм прокочувалися хвилі набігів і кожне містечко мусило мати свій прихований шлях до спасіння. Інші ж вважають, що ті ходи значно давніші – мало не з тих часів, коли над Підгір'ям ходили велети й будували кам'яні коридори, щоб ховати в них давні скарби.

Сама легенда розповідає, що підземні переходи починалися від мурів старої фортеці, спускалися вниз до річки й тягнулися далі під долиною, перетинаючи навіть підземні джерела, які пробиваються й досі. Найзагадковіше те, що ходи нібито розгалужувалися в різні боки, мов коріння старезного дуба. Один шлях вів до монастиря, інший – до лісу, третій – до підніжжя гори, де колись стояла кам'яна брама. Казали, що лише кілька людей знали точний напрямок кожного коридору, і те знання передавалося потайно, від сторожа до сторожа.

Оповідають, що під час облоги Городка в давні часи загарбники дивувалися: місто ніби було оточене, Харчів майже не залишалося, але люди в фортеці все одно

знаходили собі їжу й воду. Лише згодом загарбники збагнули, що городоччани користувалися підземними ходами – та було вже пізно, бо через них же й прийшло несподіване підкріплення із сусідніх сіл. Тоді ворог відступив, а мешканці міста склали обітницю зберігати таємницю переходів, щоб захистити своїх нащадків.

Проте згодом ці ходи почали втрачати своїх хранителів. Старі вартові один за одним відходили, а молодь уже не мала бажання та сміливості спускатися у глибину. Кажуть, що в тих коридорах жили дивні звуки: то бринить вода, то десь

далеко ніби гупає камінь, то чути легкий подих вітру, хоча ніяких виходів на поверхню там не видно. Дехто стверджував, що чув у темряві тихий людський шепіт, який ніби кликав слідом, але коли обертався – там не було нікого.

Через століття більшість входів до ходів засипало землею, зтягло травою або закрило новими будівлями. Тільки один старий люк, що стоїть біля підніжжя гори, досі знають місцеві. Він заржавілий, мов кривавий, та міцний, ніби тримає за собою щось, що краще не випускати на світ. Кажуть, коли вночі вдарить гроза і грім прокотиться над Городком, кришка того люка ледве чутно здригається, а з-під неї підіймається прохолодний запах сирості й старого каменю.

Дехто з молодших намагався спуститися в ті ходи – з ліхтарями, мотузками, зухвалими криками. Але кожен, хто зважився на це, повертався блідий, мов полотно. Один казав, що бачив у темряві постать у плащі, яка зникла в кам'яній стіні, ніби вода. Інший – що заблукав у коридорах, хоч пройшов лише кілька десятків кроків. Третій – що ліхтар у нього згаснув сам по собі, а коли засвітився знов, перед ним стояли старовинні кам'яні двері, яких потім ніхто не зміг знайти.

А найстрашніша історія – про вартового Семена, який жив наприкінці XIX століття. Він, буди завжди сміливим, вирішив дослідити тунелі до кінця та з'ясувати, куди справді веде «забутий коридор», про який згадувалося в одному із старих документів. Кажуть, Семен спустився вночі, взявши із собою лише лампу та сокиру. Більше його ніхто не бачив. Лише через три дні з глибини ходів почули тихий стукіт – рівномірний, як удари серця, що лунає зі стін. Хто наважився підійти ближче, стверджував, що чув голос: шепотів, що час нібито зупинився під землею, і що ті, хто туди заходить, «стають частиною каменю».

Відтоді люди уникають тих місць. Але час від часу хтось із місцевих клянеться, що вночі бачив на стіні старої фортеці ледь помітний вогник, ніби хтось ходить із лампою під землею. Іноді це світло з'являється на мить – і щезає, ніби

нагадуючи, що старі таємниці Городка ще не зникли, а лише чекають того, хто знову наважиться відкрити двері в підземний світ.

Кажуть, що ті ходи й донині живі. І якщо добре прикласти вухо до землі, десь у тиші можна почути, як старі коридори шепочуть історії, які давно забуті. А може, то вже нові легенди зароджуються – і чекають свого слухача.

У центрі Городка розташований музей, де й можна послухати легенди та реальні історичні факти про місто. Городоцький музей мало чим відрізняється від більшості подібних закладів в інших райцентрах. Але в ньому є свої родзинки та експонати, яких більше ніде немає.

Із «цікавинок» – велика колекція археологічних артефактів: від кам'яного віку до княжої доби. Більшість із них збрала місцевий краєзнавець Нонна Миколаївна Пащенко. Є й велика бойова сокира – такою за часів Хмельниччини козаки зупиняли закованих у броню знаменитих крилатих гусарів.

Але найунікальніші експонати – єдиний у світі діючий екземпляр первістка радянської індустрії трактора «У-2» та сконструйований місцевими умільцями єдиний у світі мотоцикл-трансформер.

Музей міста «G-museum»

Алея слави загиблим
внаслідок російсько-української війни

Також важливою частиною міста є Алея слави героям, які загинули під час російсько-української війни. Городок славиться не лише своїми воїнами, а й тим, що надає допомогу переселенцям з окупованих міст: у місті розташований центр підтримки внутрішньо

переміщених осіб, а люди приймають до себе сім'ї, які втекли від війни. Також для переселенців діють знижки в кафе, ресторанах, музеї.

А зараз сучасний Городок розростається. Там височить будівля нового спортивного комплексу європейського рівня «Епіцентр», яку збудував народний депутат України, городоччанин Олександр Герега. У спорткомплексі щодня тренується 300 юних спортсменів Городка. Завдяки цьому спортивному закладу діти мають можливість здійснити свої мрії, здобуваючи нові спортивні досягнення в тому чи іншому виді спорту та розвиваючи хорошу фізичну підготовку. Цей заклад став окрасою та гордістю не тільки Городоччини, а й усієї Хмельницької області.

IQ office

Отже, Городок постає як унікальний культурно-історичний організм, розвиток якого формувався під впливом природних умов, геополітичних подій та багатовікових соціальних трансформацій. Його топографія, зумовлена розташуванням у межиріччі Смотрича й Тростянця, сприяла становленню міста як

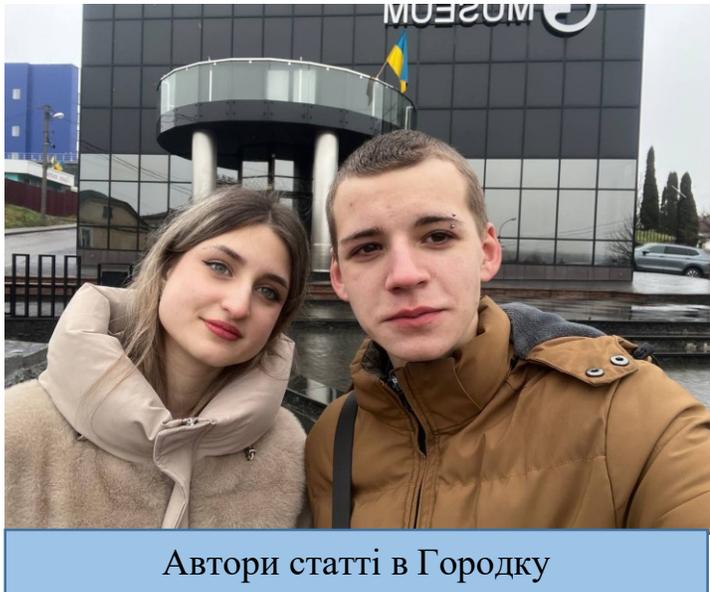
оборонного осередку, що підтверджується як архівними документами, так і численними археологічними матеріалами. Виявлені на території Городка поселення трипільської, черняхівської та ранньослов'янської культур свідчать про безперервність заселення регіону й підкреслюють його роль як важливого пункту в історичній динаміці Поділля.

Тривала зміна власників упродовж XVI–XIX століть, включно з впливовими родами Гербуртів, Свірчів, Замойських, Гейсмарів та Виноградських, відображає складну соціально-економічну структуру краю та процеси, що формували локальну ідентичність. У той же час фольклорні наративи про підземні ходи, які передавалися в усній традиції від покоління до покоління, демонструють, як історичні реалії та міська топографія інтегрувалися у світогляд мешканців, утворюючи пласт нематеріальної культурної спадщини. Ці легенди – не лише частина місцевої міфології, а й важливе джерело колективної пам'яті, що відображає світоглядні уявлення городоччан, їхнє сприйняття минулого та власного історичного простору.

Сучасний Городок продовжує розвиватися як осередок збереження культурної спадщини та формування нових соціальних практик. Значну роль у цьому відіграє місцевий музей, який акумулює як археологічні знахідки, так і технічні артефакти, що засвідчують індустріальний та винахідницький потенціал містян. Установи соціальної підтримки, зокрема допомога внутрішньо

переміщеним особам, свідчать про високий рівень громадянської солідарності та соціальної відповідальності громади. У цьому контексті важливим є й розвиток спортивної інфраструктури, що забезпечує молоді умови для фізичного й особистісного зростання, сприяючи формуванню активного громадянського суспільства.

Таким чином, Городок сьогодні – це не лише територія з давнім та багатошаровим минулим, а й живий, динамічний простір, у якому поєднуються історична пам'ять, культурна спадщина, соціальна згуртованість і прагнення до розвитку. Його легенди, археологічні пам'ятки, історичні джерела та сучасні здобутки утворюють цілісний наратив про місто, яке зберігає свою автентичність і водночас рішуче рухається вперед. Саме в такому синтезі традицій та прогресу формується неповторний образ Городка – міста, що вміє шанувати минуле, дбати про теперішнє та впевнено моделювати майбутнє.

Автори статті в Городку

Список використаної літератури

1. Енциклопедія історії України: Додатковий том. Книга 1: А–Я / Редкол.: Смолій В. А. (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 2021. 773 с. URL : http://www.history.org.ua/?termin=gorodok_misto_khmeln_r_nu_khmelnyskoji_oblasti (дата звернення: 03.12.2025)
2. Коваль А. П. Знайомі незнайомці : походження назв поселень України. Київ : Либідь, 2001. 302 с.

3. Олійник І. В. Енциклопедія Сучасної України. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. С. 298–299.

4. Полюхович Д. . Городок Подільський. Історична довідка. Хмельницький, 2022. URL : <https://gorodocka-gromada.gov.ua/istorichna-dovidka-13-05-26-01-11-2022/> (дата звернення: 04.12.2025)

5. Ростікус Р. П., Степанков В. С. Городок. *Історія міст і сіл Української РСР. Хмельницька область*. Київ : ГР УРЕ АН УРСР, 1971. С. 178–189.

Ніна БЛИК,

студентка групи СОА-25-1

Хмельницького національного університету

ВІД ФЕЛЬШТИНА ДО ГВАРДІЙСЬКОГО: СТОРІНКИ ІСТОРІЇ

Гвардійське – село в Україні, центр Гвардійської сільської територіальної громади Хмельницького району Хмельницької області. Засноване Миколаєм Гербуртом як містечко Фельштин (Фельдштин) 1584 року. Населення – понад 2 000 мешканців.

Тут і далі – фото з Інтернету

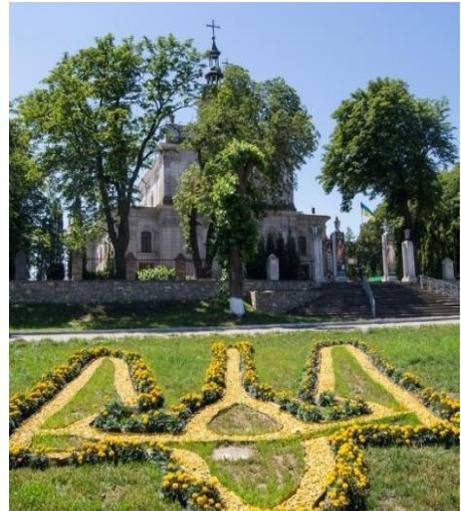

Сучасна назва села – Гвардійське – з’явилася на карті у другій половині 1940-х років як данина пам’яті Першій гвардійській загальновійськовій та Третій гвардійській танковій арміям. Попри прагнення місцевої громади після здобуття Україною незалежності повернути населеному пункту його історичне найменування, офіційна назва залишилася незмінною (хоча наявні дані, що 2016 року поселенню була повернена його перша назва Фельштин).

Біля витоків містечка стояв галицький підкоморій Миколай Гербурт. Виходець із сілезького роду, він переніс на подільські землі назву свого родового гнізда в Моравії – «Фельштин» (сучасне чеське Богушов). Краєзнавець Ігор Лазарик, спираючись на давні польські хроніки, зазначає, що перша згадка про австрійський Fuelistain датується ще 1251 роком, коли там оселився лицар Герборд [3].

Новий Фельштин постав на згарищі давнього поселення Доброщани, сплюндрованого татарами. 24 серпня 1584 року король Стефан Баторій надав

містечку магдебурзьке право та дозвіл на зведення дерев'яного замку, подібного до тогочасних фортифікацій у Сатанові, Городку, Гусятині, Ярмолинцях, Зінькові, Чорному острові. Для стимулювання розвитку мешканців звільнили від податків, а на великі релігійні свята дозволили проводити пишні ярмарки. Сьогодні про колишню велич нагадують лише залишки оборонних валів, що оточують шкільний стадіон.

Із часом власники змінювалися: від Гербуртів містечко перейшло до Стадницьких, а згодом – до родини Граб'янок, які дбали про розвиток ремісничих цехів. На межі ХІХ та ХХ століть Фельштин був багатонаціональним містечком: із майже трьох тисяч мешканців понад 1200 складали євреї. Тут діяли окремі українська та єврейська сільради. На жаль, єврейська громада була майже повністю знищена нацистами у 1942 році.

Католицька громада Фельштина залишила по собі величний спадок. Перший дерев'яний костел спалили татари, проте 1753 року коштом Мар'яни Граб'янчиної розпочалося будівництво мурованого храму. Його освячення відбулося у липні 1791 року.

Доля споруди у ХХ столітті була непростою: у 1930-тих роках храм перетворили на майстерню, згодом – на кінотеатр і Будинок культури; під час Другої світової війни тимчасово відновили службу; у 1950-тих роках – повторно закрили храм і передали споруду відділу культури; 1990-го року – повернули храм вірянам та почали масштабну реставрацію.

1994-го року було відзначено 400-ліття Фельштинської парафії. Сьогодні костелу Святого Войцеха повернули його початковий вигляд. Широка алея і ряд сходів ведуть до підніжжя храму. Фасад двох'ярусної будівлі оснащений центральним і двома бічними входами. У п'яти нішах встановлені статуї святих і Діви Марії. Внутрішнє оздоблення вражає розкішшю і пишністю.

Проте Гвардійське відоме не лише архітектурою. За селом, серед полів, розташований об'єкт світового значення – геодезичний пункт «Фельштин», що входить до мережі Дуги Струве. Ця скромна на вигляд металева піраміда на кургані є частиною грандіозного наукового проєкту XIX століття. Створена астрономом Фрідріхом Струве, мережа з 265 пунктів дозволила вперше точно визначити форму та розміри Землі. Дуга протяглася від Північного Льодовитого океану до Чорного моря через 10 країн. До наших днів збереглося лише 34 такі точки, сім з яких – в Україні (три на Хмельниччині).

На підтвердження значущості цієї пам'ятки науки і техніки, у 2016 році Нацбанк України випустив ювілейну монету, присвячену 200-річчю початку вимірювань (4).

Список використаної літератури

1. Замки та храми України. URL: <https://castles.com.ua/gvard.html> (дата звернення: 12.12.2025).
2. Знайомство з Хмельниччиною: Фельштин Гвардійський та світова спадщина. URL: <https://km-oblrada.gov.ua/znajomstvo-z-melnychchynoyu-felshtyn-gvardijskij-ta-svitova-spadshhyna/> (дата звернення: 10.12.2025).
3. Лазарик І. Добромільський край. Коломия, 1999 р. 353 с.
4. Гвардійське. Фельштин. URL: <https://ukrainaincognita.com/mista/hvardiyske-felshtyn> (дата звернення: 10.12.2025).

Ірина БОЙКО,

студентка групи ФПА-25-1

Хмельницького національного університету

МІСТО, ДЕ МИНУЛЕ ЗАЛИШАЄТЬСЯ ЖИВИМ: СТАРОКОСТЯНТИНІВ

Старокостянтинів – центр Старокостянтинівської міської громади Хмельницького району Хмельницької області. Відомий з 1561 року. Населення – близько 30 000 мешканців. Розташований на річках Случ та Ікопоть (басейн Дніпра).

Старокостянтинів – місто Хмельницької області, колишній районний центр.

Своїм розвитком Старокостянтинів завдячує вигідному розташуванню на перехресті важливих торговельних і військових шляхів Волині. Саме ця особливість у XVI–XVII століттях

Тут і далі – фото з Інтернету

перетворила його на значний оборонний і економічний центр регіону. Місто постало у 1561 році, коли князь Костянтин- Василь Острозький заснував його на місці давнього поселення Колищенці. Вибір локації був зумовлений стратегічною потребою контролю водних і сухопутних шляхів, адже річки Случ та Ікопоть забезпечували не лише природний захист, а й зручні умови для перевезень та торгівлі.

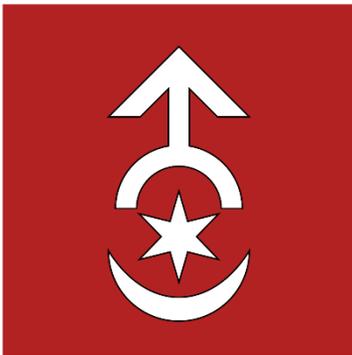
Замок, зведений князем Острозьким, став головним осередком міського життя. Його мури та башти визначали обороноздатність міста й робили Старокостянтинів вагомим форпостом на волинських землях. Навколо фортеці

швидко формувалися житлові квартали, торгові ряди, ремісничі осередки. У цей час місто отримало магдебурзьке право, що дозволило організовувати ярмарки, впорядковувати міське управління, сприяти розвитку торгівлі та ремесел.

Ремісничі майстерні, що виникали одна за одною, забезпечували потреби як міщан, так і військових. У Старокостянтинові працювали ковалі, шевці, гончарі, ткачі – місто ставало осередком прикладних мистецтв і промислів. Торгівля поживалася завдяки купцям, які прямували через місто до сусідніх земель, що робило міський ринок одним із важливих пунктів обміну товарів на Волині.

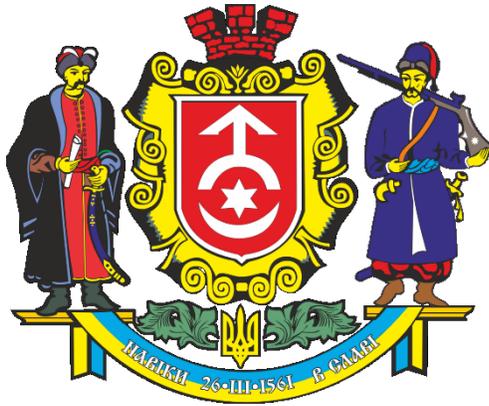
Паралельно розвивалося духовне й культурне життя. При храмах діяли школи, де навчали грамоті та основам письма. Місто поступово зростало, зберігаючи свою роль адміністративного та оборонного центру. Усе це забезпечило

Старокостянтинову стабільний розвиток упродовж XVI–XVII століть і створило підґрунтя для його подальшої історичної еволюції.

Герб Старокостянтинова, у сучасному його вигляді, ґрунтується на геральдичній традиції князів Острозьких, які заснували місто й надали йому перший комплекс символів. Основою композиції є пурпурове тло щита –

колір, що в європейській геральдиці пов’язується з гідністю, владою та історичною значущістю міста. На цьому тлі розміщено дві знакові постаті, які походять безпосередньо з родового герба Острозьких: срібну стрілу, спрямовану вгору, та половину срібного кільця. Кільце разом зі стрілою створює характерний об’ємний знак, відомий як поєднання «Огоньчика» та «Леліва», що вважався символом захисту й небесного заступництва. Під ним містяться срібні роги – ще одна деталь стародавньої геральдики Острозьких, що уособлює шляхетність роду та його роль у формуванні поселень на Волині.

У великому гербі над щитом встановлена мурована корона у вигляді міської брами з трьома зубцями. Вона підкреслює оборонний характер Старокостянтинова, адже місто десятиліттями служило фортецею на перехресті військових і торговельних шляхів. У різні часи тут зводилися укріплення, мури, башти, і саме ця риса увійшла

в офіційну символіку. У нижній частині великого герба розміщено стрічку з девізом «Навіки в славі» – коротким формулюванням пам'яті про засновників і водночас заявою про спадкоємність міської громади. Під стрічкою вписано тризуб як знак зв'язку Старокостянтинова з українською державністю й підкресленням питомо українського характеру міста з часу його появи і до сьогодні.

У різні періоди

Старокостянтинів входив до складу Речі Посполитої, Російської імперії, а з 1919 року – УНР і СРСР. Ці зміни державної належності впливали на адміністративну структуру, економічний розвиток та культурне життя міста, яке було важливим торговельним та військовим центром, що сприяло зростанню ремісничих майстерень, торгових площ, церков і навчальних закладів.

У першій половині ХХ століття Старокостянтинів мав значну єврейську громаду: за даними на 1911 рік, у місті мешкало близько 20 000 осіб, з яких 11 800 були євреями. З початком німецької окупації 1941 року єврейське населення зазнало переслідувань, було ізольоване в гетто, а згодом частково знищене або депортоване. Внаслідок війни місто також зазнало руйнувань інфраструктури та житлового фонду.

Після Другої світової війни Старокостянтинів відбудувався, зберігши частину історичної архітектури та культурної спадщини. Місто стало центром місцевого промислового та культурного життя, відновило шкільні заклади, медичні установи, будинки культури та інші громадські об'єкти.

У Старокостянтиніві долини та водняні артерії – важлива частина місцевого ландшафту. Через місто протікає велика річка Случ, одна з головних водойм Поділля й Волині, довжина якої

– понад 450 км. У Случ впадає менша річка Ікопоть; саме на місці їхнього злиття у XVI столітті був збудований замок, що визначило розташування міста. Ця гідрографічна особливість формує для *Старокостянтиніва* характерну річкову

долину: широку, з м'якими берегами і стабільною водною системою, що протягом століть забезпечувала джерела води, риболовлю та господарські потреби.

Рельєф навколо міста – типовий для Подільської височини: відносно рівнинний, з хвилеподібними підвищеннями, плавними схилами до річкових долин, перемішаними з невеличкими ярами та балками. Такий рельєф разом із водоймами формує м'які, сприятливі для життя умови: тут достатньо води, є відносна захищеність, зручні умови для господарства і рекреації.

Клімат Старокостянтиніва – помірно континентальний, з чіткою зміною пір року: холодна зима, тепле літо, достатньо опадів, що підтримують природну

рослинність. Завдяки водним ресурсам і клімату, долини річок та прилеглі ділянки мають родючі ґрунти, придатні для сільського господарства – зернових, овочів, садів.

Щодо зелених зон і природи навколо міста – у довідниках та путівниках згадується мальовнича набережна Ікопоті – з гідросередовищем, водоймою й береговими ділянками, де можна помилуватися природою. Саме таке поєднання річки і природи приваблює як туристів, так і

місцевих жителів: риболовля, прогулянки уздовж води, спокій, «зелений простір» – усе це дає місту атмосферу на межі історії й природи.

Окрім власне річкових долин, навколо району Старокостянтинова залишилися окремі лісові масиви та ділянки з природною рослинністю – хоч з огляду на землеробство і розвиток регіону вони нині менші, ніж колись. Але навіть ці залишки природи – частина екосистем, які підтримують біорізноманіття: рослин, комах, птахів та інших звірів, дають можливість відчувати природу поруч із містом.

Водночас річки Случ та Ікопоть історично обслуговували не лише природні, а й людські потреби – тоді, коли місто виникло як фортеця й поселення, вода слугувала для господарства, оборони та комунальних завдань. Злиття річок надавало природний захист – замок було збудовано на «острові» між ними.

У Старокостянтинові діє кілька освітніх закладів, які забезпечують різні рівні освіти – від початкової до професійної.

Наприклад, Старокостянтинівська ЗОШ I–III ступенів № 1 розташована за адресою: вул. Острозького, 40. Ця комунальна школа дає повну загальну освіту –

учні завершують 11 класів, готуються до національного мультипредметного тесту. Інший навчальний заклад – Старокостянтинівський ліцей імені М. С. Рудяка – має профільний (математичний) напрямок, працює на базі міської ради і належить до середньої загальної освіти.

Для професійної та прикладної освіти існує ДЗПО «Старокостянтинівський аграрно-промисловий ліцей» – заклад, де готують робітників різних спеціальностей: від зварювальників та

електромонтажників до працівників харчової промисловості. Там можна здобути професії, потрібні на місцевих підприємствах.

Мовлення мешканців Старокостянтинова, розташованого на Хмельниччині, за своїми регіональними особливостями належить до південно-західного наріччя української мови, а конкретніше – до подільського говору, який у цьому районі має перехідні риси до волинських говірок. У міському середовищі ці діалектні особливості зазвичай згладжені й мова ближча до літературної норми, проте зберігає певний місцевий колорит. Типові фонетичні риси, які можна почути, включають м'яку вимову африкатів [ч] і [щ] (наприклад, у словах *що*, *чому*), на відміну від їхньої твердої вимови в літературній мові. У лексиці можуть активно вживатися регіоналізми, як-от: *бараболя* (картопля), *слоїк* (банка), *калабаня* (калюжа), або вислови, характерні для Поділля, наприклад, *«тай таке»* у значенні узагальнення. Варто зазначити, що на мовлення також впливає суржик, що призводить до змішування української лексики та граматики з російськими елементами, наприклад: *мона* (можна), *тута* (тут), *не* (ні), *нада* (треба). У граматиці інколи трапляються архаїчні форми відмінювання або конструкції логічного

узгодження (наприклад, *дітвора граються*), що є характерним для діалектної основи.

Отже, Старокостянтинів – місто з багатою історією та унікальною культурною спадщиною, що розташоване на перехресті природних і торговельних шляхів Поділля, засноване в XVI столітті. Замок і магдебурзьке право стали основою міського життя та ремісничого й торговельного процвітання.

Природні умови – долини річок Случ та Ікопоть, м'який рельєф, помірно континентальний клімат – створюють сприятливе середовище для господарства, рекреації та збереження екосистеми. Місто зберегло культурні й освітні традиції.

Старокостянтинів поєднує історичну цінність із природною красою, зберігає пам'ять про засновників через герб та місцеві символи й водночас розвивається як сучасна громада. Його унікальний колорит проявляється і в мовленні мешканців, і у збережених архітектурних та культурних об'єктах, що робить місто важливим центром історії, освіти і культури Хмельниччини.

Список використаної літератури

1. Громадський портал «Мандруємо Україною». Старокостянтинів: пам'ятки та природа. URL: <https://ukrmandry.com.ua/hmelnyczka-oblast/starokostyantyniv/> (дата звернення: 15.12.2025).

2. Мельник О. Старокостянтинів у період Речі Посполитої та Російської імперії. Львів : Літопис, 2015. 198 с.

3. Офіційний сайт Старокостянтинівської міської ради. URL : <https://starkost.gov.ua/> (дата звернення: 18.12.2025).

4. Старокостянтинів. *Українська Вікіпедія*. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Старокостянтинів> (дата звернення: 15.12.2025).

5. Старокостянтинівський замок. *Zabytki.in.ua*. URL : <https://zabytki.in.ua/uk/2927/starokostyantynivskii-zamok> (дата звернення: 18.12.2025).

Марія ВОЙДЕВИЧ,

студентка групи ЕТЕ-25-1

Хмельницького національного університету

МІСТО ЗАТИШКУ

Місто Дунаївці є центром Дунаєвецької міської громади Кам'янець-Подільського району Хмельницької області. Перша згадка – 1403 рік. Населення – майже 16 000 мешканців. Через місто протікає річка Тернава.

Наше затишне містечко Дунаївці. Невеличке, але вельми барвисте і старе. Перша згадка про місто, ще тоді село на 72 хати, була в реєстрі димів Великого Князівства Литовського 1403 року, хоча на території Дунаєвець знайдені рештки ще трипільської культури. В 1592 році Ельжбета Лянцкоронська випросила в Сигізмунда III Вази магдебурзьке право для нього, і відтоді Дунаївці набули статусу міста і права на торгівлю. А ще тоді була змінена назва на Дунайгород, та існувала вона недовго [2].

Усі фото – Вадима Войдевича та Марії Войдевич

Меморіал до 600-річчя про першу згадку міста

Пам'ятник Т. Г. Шевченку

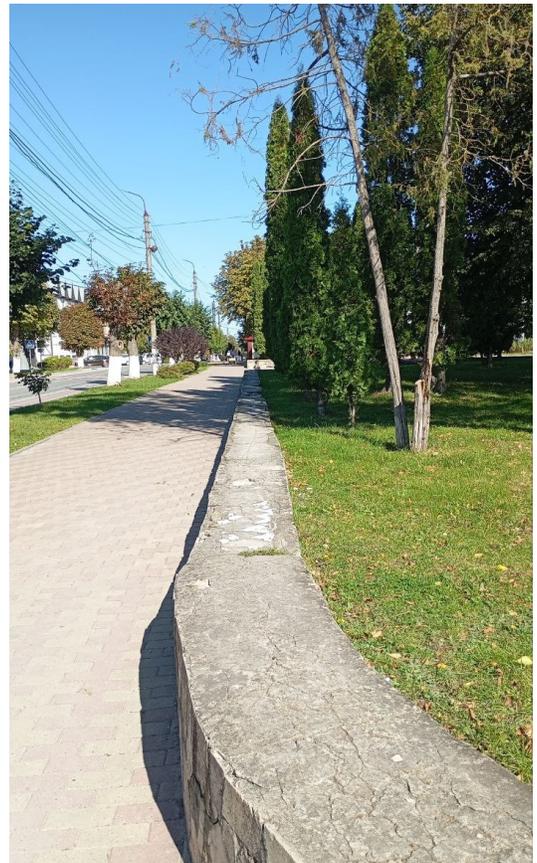
Є багато версій походження назви містечка. За однією з них, найменування Дунаївці походить від праслов'янського слова «дуна», що означало воду або велику воду, адже населений пункт справді розташований на річці Тернаві, а навколо є багато озер, джерел і ставків. Інша версія твердить, що назва походить від якогось відомого містянина на прізвище Дунай. А ще одна – що засновники походили з населених пунктів зі схожим найменуванням, наприклад, Дунаївка, тому й назвали поселення як згадку про своє минуле місце проживання [2]. Та між

місцевими
мешканцями
ходить

легенда, що місто назвали так люди, які прийшли сюди із-за Дунаю. А найменування Дунайгород утворене на польський манер і означало «місто Дунаю».

Як ми вже згадували, містечко розташоване на річці Тернава, та люди тут її називають Тернавка, адже русло в неї ну зовсім маленьке. Недалеко від річечки розташована Бобова криниця. Колись туди ходили по воду, а зараз її качають насосами із підземного озера.

У місті є багато вуличок і провулків. Головною є вулиця Шевченка. Вона вельми

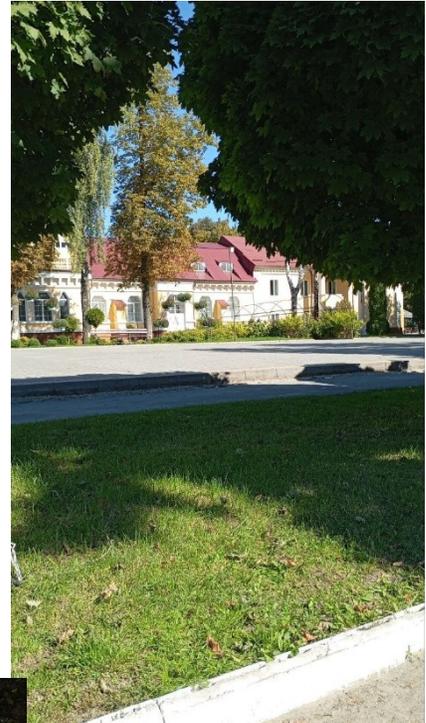
Вулиця Шевченка

довга й перетинає місто майже поздовж. На ній збереглося багато старих будинків, які ще опалювалися камінами. А ще на цій вулиці велика кількість рекреаційних зон і багато зелені.

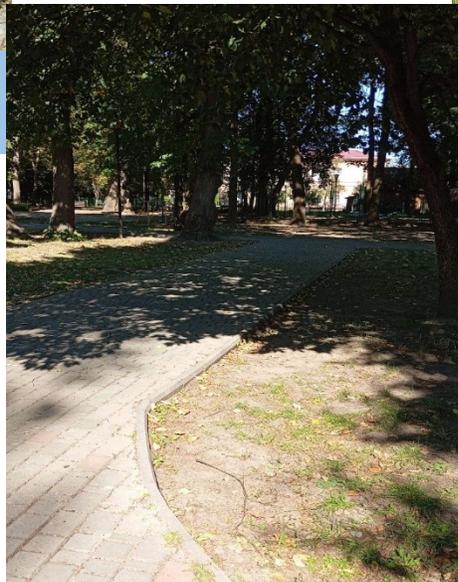
У нашому місті є два палаци панів-власників. Палац Красінських перебуває в більш-менш гарному стані, його навіть трохи реставрували. А навколо палацу зберігся парк, який омолодили й додали дитячі атракціони. Тут завжди гамірно. Це

Палац Красінських із парком

Палац Красінських

Парк біля Палацу Красінських

чудове місце для побачень, прогулянок, розваг малечі і проведення різних ярмарок, концертів, фестивалів.

Територія палацу
Завойка

Палац Завойка

Став на території
палацу Завойка

На території палацу Завойка знаходиться Дунасвецька багатопрофільна лікарня. Приміщення палацу майже не використовується і, на жаль, занедбане. А ось двір палацу завжди доглянутий. Тож пацієнти й відвідувачі мають змогу насолоджуватися красою природи. Тривалий час тут навіть тримали коней і овець.

Кіньми розвозили їжу по відділеннях лікарні, а вівці потрібні були для виготовлення сироватки.

Хоч Дунаївці невеличкі, та до їхнього складу вже входить два села: Могилівка і Червоне. Село Заставля є передмістям. Його від Дунаєвець відмежовує став, на якому є маленька дамба. За радянських часів в нашому містечку розташовувалися ракетні війська, а навколо було багато пускових шахт, які після проголошення незалежності України зруйнували. Тож через велику кількість військових, вулицю, де вони проживали, так і назвали – Військове містечко, або ще кажуть калькою з російської – «Военний городок». Є також у містечку і Нью Йорк, і Сільгосптехніка, і Дачний район, і Новобудови, і Базар. А ще – Мисливський став, де можна посмажити шашлики або

Костел Святого Михайла Архангела

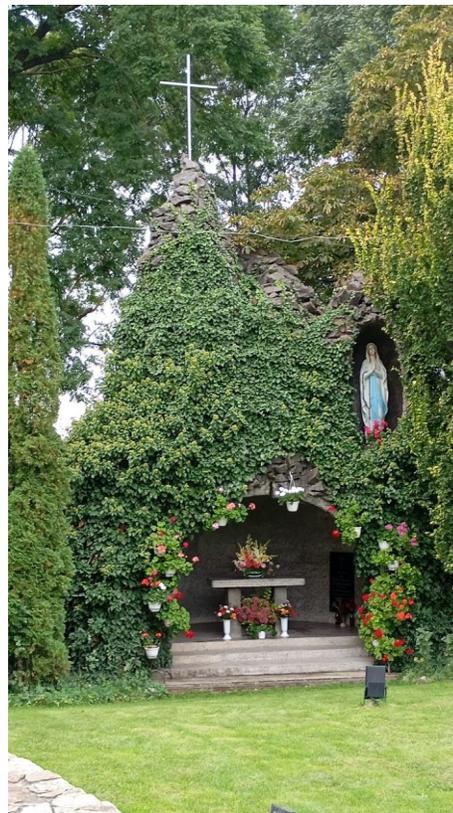
вполювати дику качку, іноді й зайця. Проте найбільше руху «на кругу». Тут «кафешок» і магазинів на будь-який смак, навіть маленький ринок є.

У Дунаївцях є такі релігійні осередки: чотири церкви, два молитовні доми, зал Свідків Єгови і костел Святого Михайла Архангела. Колись у нашому містечку існували два костели, один з яких був при монастирі Братів Менших Капуцинів. Радянська влада знищила костел Святого Михайла Архангела і збудувала там фабрику, а територію монастиря перетворила на склади й технічні приміщення. На

щастя, костел капуцинів зберігся, і тепер це церква ПЦУ. Також уже за незалежності на території, що колись належала монастирю, збудували церкву УГКЦ. Сучасний костел розташований на старому німецько-польському цвинтарі. Його будували віряни за власні кошти. Одна парафіянка пожертвувала велику суму грошей, яку збирала все життя. Костел зведений у неороманському стилі і схожий на маленьку фортецю. Подвір'я костелу упорядковане на англійський сад: тут і квіти, і кущі, й паркові дерева, і плодови – усе поєднане в гармонії. Перед центральним входом є головний символ християнства – хрест, і грот, присвячений Пресвятій Діві Марії, де поховані священники, які доклали багато зусиль для відновлення костелу. А з боку костелу – статуя Святого Михайла Архангела, покровителя парафії і також України. При храмі є монастир сестер Францисканок Місіонерок Марії. Черниці дбають про територію разом із парафіянами, а також

Вигляд костелу
всередині

Грот, присвячений
Пресвятій Діві Марії

вельми чарівно прикрашають середину костелу квітами. Віряни є добрими людьми, завжди допомагають, виручають. А ще вони приносять власні квіти для прикрашання вівтаря.

Хоч Дунаївці й невеличке містечко, та в нас є відомі люди, які народилися тут, а деякі – навіть проживали. Одним із них був знаменитий композитор Владислав

Заремба, який написав музику до багатьох творів Тараса Шевченка [3]. Родом звідси і Степан Риндик, і Микола Магера, який створив багато дитячих оповідань [5], та історик і громадський діяч Павло Гай-Нижник [2]. Мешкає в нашому містечку також відомий науковець-історик Віктор Прокопчук, який написав чимало праць про Поділля та про рідну Дунаєвеччину [4; 6]. Не можна не згадати про воїнів, які захищали чи захищають любу Україну від ворогів. Це і Сергій Павленко, і Роман Гайдук, і Євген Добровик, і Валерій Падитель – оборонець Маріуполь [2].

У нашому містечку проживали різні народи: українці, німці, поляки, євреї. Тому серед прізвищ можна зустріти антропоніми й німецького походження (наприклад, *Гарбер*), і польського

(*Войцеховський, Домбровський*), і єврейського (*Кац,*

Наум, Ройзнер, Ройзман). Та найпоширенішими є прізвища *Блажесєв, Бойко, Варфоломесєв, Войтков, Іванов, Ковальчук, Магера, Мазур, Матвесєв, Ночка, Олійник, Фурман, Ясінський*.

У Дунаївцях функціонує п'ять дитячих садків, чотири школи, психоневрологічний інтернат та дитячий будинок сімейного типу. Я ходила в ЗДО № 2 «Пролісок». Це були незабутні дитячі роки! Моя вихователька Вікторія

Дунаєвецька міська рада

Вікторівна перевіряла наші зошити, а ми її розчісували й заплітали їй кіски. Узимку збирали бурульки, щоб їх «продавати» як льодяники, а на нас сварилися, щоб ми не лізли під стріху, бо на голову впаде крига. Нас навчили грати в «Подояночку», «Кішки-мишки»... А про школу,

мабуть, можна написати ще більше. Я навчалася в школі № 3. Декілька років тому вона стала ліцеєм, тож «випустилась» я вже з ліцеєм, а зараз її хочуть зробити гімназією, бо всю старшу школу об'єднують в одному ліцеї. Ця школа велика, найновіша з усіх, побудована в дев'яностих роках минулого століття. Вона блокової будови, розрахована на дев'ятсот осіб. Має величезну їдальню, два зручні спортзали і тренажерний зал для дітей з особливими потребами, багато запасних виходів і велике, гарно оновлене укриття. Та найголовніший скарб мого ліцею – вчителі. Є молоді, є й поважного віку – та всі вони добрі, завжди готові ще раз пояснити,

Вулиця Шевченка

підтримати. З ними легко співпрацювати, вони відкриті до дискусії і складних запитань. Я завжди могла висловити свою думку і не боятись, що вона протилежна вчительській. У школі я полюбила вчитись і пізнавати щось нове. Мої викладачі показали мені, що навчатись можна творчо та не обов'язково усе зубрити. На уроках фізики ми не боялись експериментувати з електричним колом чи лінзами, на хімії

могли списати всю дошку, доки писали електронно-графічну формулу якогось атома. Історія була схожа на розповіді про події, які пов'язувались наслідками із сьогоденням, а не на набір дат і фактів. Моя вчителька української мови та літератури, хоч і поважного віку жінка, навчилася користуватись мультимедійною технікою й намагалась розуміти молодіжний сленг. Ми бешкетували й раділи життю як у початковій школі, так і в старшій. Могли покидати вазони або їх залити, розмалювати всю дошку і сказати, що так треба. Ми бігали коридорами, грали в «Класики», «Жмурки», «Доганялки»,

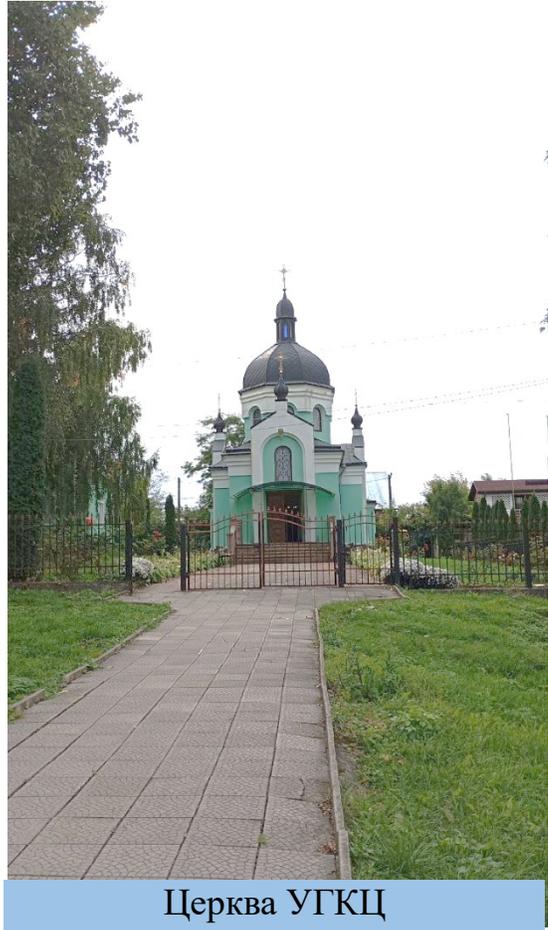
Церква ПЦУ

«Крокодила», «Велетнів і ліліпутів», фантазували і сміялись. Одного разу ми навіть зробили барикаду зі стільців і парт та чекали, що на це наша класна керівниця скаже! Все ж таки довелося її розібрати. Жаль... Тож шкільні роки я пам'ятатиму завжди веселими та щасливими.

Ще кілька слів про промисловість. За імперських і радянських часів *Дунаївці* славилися суконною фабрикою. На жаль, на початку незалежності ця фабрика перестала функціонувати. Нині існує невеличке суконне підприємство, де виробляються різні види текстилю, найчастіше – для державних установ [2]. Більша частина старої фабрики зараз перероблена на торговельний центр. Недалечко звідти розташована пекарня. Колись хлібозавод був державним, а сьогодні – це ТМ «Ласлава». Ще одним старим підприємством є ТОВ «Дунаєвецький арматурний

завод». Тут виготовляють продукцію для різних галузей промисловості, хоч і не в тих масштабах, що були раніше [1].

Наше миле містечко за весь час свого існування побувало у складі різних держав. Найбільший вплив на побут мешканців мала Річ Посполита, відповідно – й польська мова. Тривалий проміжок часу тут проживало дуже багато поляків, навіть за імперських і радянських часів. Через це в нашу говірку увійшло багато польських слів, які з плином років стали діалектними. Ось деякі з них: *пирогои* – вареники, *пательня* – сковорідка, *п'єц* – піч, *патик* – палиця, *пащекувати* – грубо говорити, *писок* – рот, *полокати* – полоскати, *пацьорки* – маленькі намистинки, *барги* – груди, *вимантити* – випросити, *дідьо*

Церква УГКЦ

(*дзядзьо*) – дідусь, *цьоця* – тітка, *закамарок* – закуток, *зябнути* – мерзнути, *килішок* – маленька чарка, *крижі* – поперек, *лахи* – одяг, *ненза* – надокучлива людина, *пальнути* – вдарити, *пасійоний* (*пасійований*) – сердитий, *підгарля* – підборіддя, *трумно* – труна, *ружанець* – вервиця, *льох* – погріб, *френзлі* – торочки. Також часто місцеві мешканці наголошують слова на польський лад, тобто на другий склад. А ще у нас люблять все називати пестливо, особливо бабусі, навіть якщо це недоречно. Наприклад, не *отець*, а *ойцюнічко*; не *дівчинка*, а *дівчуленька* / *дівуленька*; не *Дунаївці*, а *Дуньківці*. Також звук «р» містяни завжди роблять твердим, а перед «о» ставлять «в», тому й виходить: «*Бураки й вогирки покришила на салат, но забула купити волій*». І на додачу в нас все стоїть, а кінцеве «ть» люди часто потверджують, через це *ложка стоїт, одяг стоїт, гроші стоять*.

Ну і на завершення – трішки цікавенького про Дунаївці.

У містечку активно розвиваються спортивні секції, найпопулярнішими є волейбол і футбол. Тут виникла футбольна команда «Епіцентр», і в місті розташований їхній тренувальний стадіон, хоч їхній основний – у Кам'янці-Подільському.

А ще при в'їзді в Дунаївці з боку Хмельницького є козацька могила. Її, щоправда, перенесли із середини поля ближче до дороги. На цьому місці відбулася битва козаків разом із місцевими чоловіками проти польських військ. Тоді загинули майже всі чоловіки. Мешканці переказують, що вода в озері, яке там було, поки його не висушили, зробилася бурою від крові.

А ще цікаво, що десь за п'ятнадцять кілометрів від міста є селище *Дунаївці*. Містяни його називають Станція Дунаївці, адже там проходить

залізнична колія. І, за переказами, німці її хотіли провести через наше містечко, але місцева єврейська громада не дозволила цього зробити. Так і виникло двоє *Дунаєвець*.

До речі, назва «Дунаївці» є множинною, яка в родовому відмінку має форму не Дунаївців, а Дунаєвець [2].

Стінопис на вулиці Шевченка

Про наше рідне містечко можна розповідати ще багато. Та краще приїхати й подивитися на все власними очима. Тож щиро запрошую в наші маленькі, тихенькі та вельми старі Дунаївці!

Список використаної літератури

1. Дунаєвецький арматурний завод. *Вікіпедія*. URL : <https://surl.li/hhnmhx> (дата звернення: 27.10.2025)
2. Дунаївці. *Вікіпедія*. URL : <https://surl.li/ejowpn> (дата звернення: 02.12.2025)
3. Заремба Владислав Іванович. *Вікіпедія*. URL : <https://surl.li/uetwmhx> (дата звернення: 23.10.25)
4. Климчук Л. В. Прокопчук Віктор Степанович. *Українська бібліотечна енциклопедія*. URL : <https://surl.li/qcztgm> (дата звернення: 25.10.2025)
5. Магера Микола Никанорович. *Вікіпедія*. URL : <https://surl.li/qhmsvy> (дата звернення: 25.10.2025)
6. Прокопчук Віктор Степанович. *Вікіпедія*. URL : <https://surl.li/hxzdc0> (дата звернення: 25.10.2025)

Олена ДЕРДЮК,
заступник директора Браїлівської гімназії
Новоушицької селищної ради
Кам'янець-Подільського району Хмельницької області

Калюс в долині широкій, верби на двох берегах.

З лівого тупиться боку річка Батіг у ярах.

Тут набирались ми сили, щоб не боятися зла,

Наші серця тут навчилися не забувати села.

Рідні браїлівські гори, мила подільська земля,

Я не забуду ніколи ваші сади і поля.

М. Торчинський

КРАЙ, ДЕ ОЖИВАЄ КРАСА: ІСТОРІЯ Й ПРИРОДА БРАЇЛІВКИ

Браїлівка – село в Новоушицькій селищній громаді Кам'янець-Подільського району Хмельницької області. Відоме з 1629 року. Населення 600 мешканців. Через село протікає річка Калюс, притока Дністра.

Герб

Прапор

Браїлівка – моє рідне село. Вже багато літ щодня молитвою зустрічає світанок і проводить день. Моя маленька Батьківщина зігріває душу кожного з нас. І це тепло проникає глибоко в серце.

Десятки поколінь наших предків стоптали босими ногами його дороги. Багато випробувань випало на його долю, але село живе.

Огортає наші душі кожного дня чудовими краєвидами. Стільки натхнення, радості, добра дарує нам щедра природа урочищ Батіг, Швайн, Петрівка, Кручківка.

Село знаходиться на пагорбі, звідки відкривається прекрасний краєвид на всю

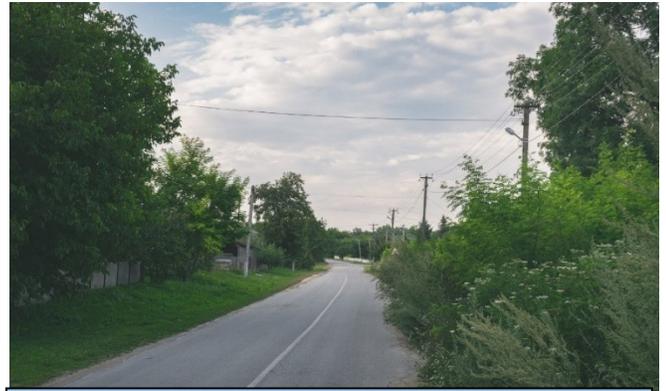

Фото – із сайту «Браїлівка»

Фото В. Сідлецького

навколишню місцевість і долину річки Калюс, за 5 км від колишнього районного центру. Село Браїлівка в давнину ділилось на окремі частини. Вони досі зберігають старі назви: Петрівка – за переказами старожилів, цю назву присвоєно їй ще з часів кріпацтва. А все через те, що «на Петра» (12 липня) в цю частину села сходилася молодь і тут влаштовувалися масові гуляння.

Шваїн – цю назву теж у часи кріпацтва пани давали тим селянам, яких особливо не любили, тому й прозивали свинями.

Батіг – це частина села, що розташована в урочищі Батіг. Цю назву дали урочищу через те, що між пологих схилів протікає звивиста річка Батіг, що нагадує батіжок. Кручківка названа в честь людей, які там проживали й носили прізвища Крючки.

Фото О. Дердюк

В історичних документах село відоме з 1629 року. Його заснування належить до XVI століття, проте точних даних не знайдено. Відомо, що у 1629 році поселення вже існувало під назвою Чолковецька Слобода (Чолківці, до речі, – це одна з колишніх назв села Цівківці). Про перших мешканців села відомостей немає. Відомо лише, що в поселеннях з назвою Слобода на Поділлі найчастіше оселялися переселенці з-за Дніпра, які раніше втекли від турків, татар. Доведено, що на місцевості, де виникло село Браїлівка, люди жили дуже давно, ще за часів трипільської і черняхівської культур, про що стверджують археологічні знахідки, які регулярно виявляються на полях та ярах. Так, на північний схід від села Браїлівка, на відстані 2 км, знаходиться урочище «Зади». Знайдені там цегла, гончарні вироби свідчать про те що там було поселення. За переказами, село було знищене татарами, що цілком імовірно, бо, починаючи з 1241 року, тут десятки разів побували татарські орди, які спалювали села і знищували людей.

У 1362 році в наш край прийшли литовці, а в 1432 – поляки. З 1569 року територія нашого краю була повністю приєднана до Польщі. Було створено Подільське воєводство. Почала стрімко розвиватись фільварково-панщинна

система господарювання. Різко посилилася експлуатація польським панством селян, які перетворилися у безправних кріпаків, стали предметами купівлі й продажу. Крім панщини, люди повинні були виплачувати державний податок, давати десятинне від бджіл і худоби.

Події визвольної війни 1648–1654 років не обминули й нашого села. Шлях із Бару до Кам'янця-Подільського проходив повз село. Коли в 1648 році було звільнено місто Бар від князя Вишневецького, військо під керівництвом полковника і «чернота», переслідуючи ворога, рушили на Кам'янець-Подільський. За переказами, у лісі урочища Батіг було перейнято втікаюче польське військо. Місцевість, де проходила битва між польським і повстанськими військами, називається Перейми.

За річним миром наш край, як і вся Правобережна Україна, залишався в руках Польщі аж до 1792 року. Королівська влада в Польщі на той час зовсім ослабла, і місцева шляхта сама собі встановлювала закони й часто ворогувала між собою. До соціального додався ще й національний та релігійний гніт. За актом 1629 року Браїлівка належала королівським маєткам володарям Кам'янецького староства. Селяни села були православними. Православна дерев'яна церква знаходилась на пагорбі. Зважаючи на обставини, багато селян прийняли католицьку віру й ходили до костьолу в Літнівці (Нову Ущицю).

Після другого поділу Польщі, у 1795 році, село Браїлівка рахувалося у складі окремо виділеного Куцького староства. Катерина II дала його старшому осадчому Стрекалову, а пізніше воно через купівлю стало власністю поміщиків Стадніцьких.

Після скасування кріпосного права в селі було 126 дворів.

За відомостями 1893 року, Браїлівка нараховувала 168 дворів та 962 мешканці обох статей. В той час село належало до третього стану і було віднесене до тринадцятої урядницької ділянки. За відомостями 1905 року, в селі вже

нараховувалося 310 дворів і 1601 житель. На цей час у селі вже були гуральня, папірня, броварня, млин.

Поміщиком у Браїлівці був Стадніцький, згодом його зять – граф Тишкевич. Він був заможною людиною і мав багато маєтків, зокрема в Говорах, Ломачинцях, Курниках, а також на Волині. Сам граф Тишкевич жив у Говорах у палаці і лише на літо привозив сім'ю у свою резиденцію в село (будівля на пагорбі, де пізніше розташувалася школа). Землі села в порівнянні із полями Ломачинець, Говір, Курників значно гірші, через горбисту місцевість. Тому й доходи з них були незначні. Зважаючи на малий прибуток, Тишкевич у 1906 році здав їх в оренду на 15 років збіднілому дворянину Красовському. Ліс і фабрики граф залишив собі.

Гуральню пан збудував у 1882 році, а папірню – протягом 1894–1900. Малоземельні та безземельні селяни, які жили у великих злиднях, змушені були найматися до поміщика і до місцевих куркулів. Багато мешканців села ходили на заробітки в Бессарабію. У Браїлівці було розвинене таке ремесло, як ткацтво. Ткачі робили гарні полотна, рушники, рядна, верети, килими з конопляної пряжі. До Браїлівських ткачів носили пряжу селяни з навколишніх сіл Іванівка, Капустяни.

У селі до 1882 року панувала цілковита неписьменність. Було тільки дві людини на поселення, які вміли читати й писати: священник Ступніцький та дяк Василь Мацюкевич, що походив із місцевих селян. У жовтні 1882 року дяк почав навчати дітей заможних селян грамоти у власній хаті. Навчанням було охоплено 5–

Фото В. Сідлецького

8 дітей. Училися вони на слов'янській мові з церковних книг: псалтиря та Євангелія. Підручників на той час не було. Крім читання, дяк Мацюкевич навчав дітей

рахунку. Згодом, коли учнів стало більше і в дяковій хаті вони не поміщалися, навчання перевели в приміщення церковної сторожки. А в 1893 році селяни побудували церковну школу, де й готували грамотних дітей для церковного хору. У 1910–1911 рр. цю школу було перетворено в загальноосвітню світську, де почали навчати російської мови, читання, письма, арифметики, географії, історії Русі. Навчання з цих предметів проводив учитель, висланий земством. Саме в цих роках розпочалося будівництво великої школи – Земської. У 1914 році школа була відкрита. Навчання в ній проводили два вчителі, прислані земством, – Баліцький і Гордійчук. Дітей було розділено на два класи, пізніше – на чотири класи. Напередодні першої світової війни в чотирьох класах навчалося 60 учнів.

Наприкінці 1917 року утворились органи радянської влади. Керівництво взяло на облік сільськогосподарський інвентар, тяглову силу, посівний матеріал і розподілили між бідними селянами.

Із фотоархіву Г. Мамайчук

Перше поповнення вступників дав комітет незаможних селян, що утворився з перших днів встановлення радянської влади. Масовий вступ у колгосп був у 1930 році. У 1931 році, коли куркульство було ліквідовано як клас, почалася колективізація. Так, у

Велику роль у колективізації сільського господарства відіграла комсомольська організація, яка була утворена 1929 року. Кооперативне господарство було засноване 8 березня 1929 року. До його складу увійшло 36 дворів, 147 душ, зокрема 76 працездатних.

Із фотоархіву Г. Мамайчук

1930 році в колгосп вступило майже 75 % населення, яке усупільнило землю, інвентар, тягло, насіння. Куркулі агітували селян проти колгоспу. 30 квітня 1939 року в селі була створена партійна організація. Її організатором був Коломієць Юхим Михайлович – незмінний голова колгоспу протягом 30 років. Пізніше, у 1940 році, на полях працювали 3 трактори, які належали Новоушицькій МТС. Комбайнів тоді ще не було. Також їздили декілька вантажних автомобілів. Були тваринницькі ферми, але невеликі (25 корів, 50 телят, 40 свиней). На території села була одна «кооперація» (магазин), що знаходилася в селянській хаті під солом'яною покрівлею. В одній половині хати була крамниця, а в другій – молочний пункт села. У крамниці в одній кімнаті були розміщені промтовари, продтовари та сільськогосподарське знаряддя. Працював лише один продавець.

У той час було проведено велику роботу серед населення по ліквідації неписьменності. В село був присланий ліквідатор неписьменності серед населення Смолянський. Він розбив село на окремі пункти і призначив помічників з місцевих

Із фотоархіву Г. Мамайчук

жителів. Таким чином у 1930 році неписьменність фактично була ліквідована. Серед дорослого населення (окрім людей похилого віку) не було жодної людини, яка б не вмiла читати, писати й рахувати. Курс уряду був спрямований на те, щоб усіх дітей шкільного віку охопити навчанням. У 1933 році Браїлівська початкова школа була перетворена в Браїлівську неповну середню школу – семирічку. У 1940 році в ній навчалося 223 учні й працювало 15 учителів. Оскільки клубу в Браїлівці не побудували, то під клуб використовували попівську хату. Вона була мала, всього на 150 місць. При клубі функціонувала невеличка бібліотека, що налічувала 150–160 книг. Незважаючи на те, що

приміщення клубу було маленьке, відвідувачів в ньому було дуже багато і молодь, і літні люди. Дуже часто, майже щонеділі, в клубі були постановки нових п'єс. У клубі грав струнний оркестр, а іноді і духовий. Також при клубі працювали музичний, вокальний та драматичний гуртки, які брали участь в оглядах художньої самодіяльності та конкурсах.

До Другої світової війни в селі не функціонували заклади охорони здоров'я, не було жодного медичного працівника, який би обслуговував населення села. Поселення було залежне від Новоушицької районної лікарні, медичні працівники якої обслуговували його мешканців.

За роки радянської влади докорінно покращилась економіка села, зросли рівень культури й освіти. На жаль, розвиток села зупинила війна... Майже всі чоловіки пішли воювати. Вдома залишилися жінки та діти.

Як свідчить історія, 13 липня 1941 року, в неділю, після обіду в кованих залізом чоботах, в зелених шинелях фашисти ступили на мирну браїлівську землю. Розпочався окупаційний режим та злодіяння гітлерівців. Це був початок масового знищення єврейського населення та вивезення селян в табори в Німеччину. За період з липня 1941 року по 1944 рік було примусово вивезено 59 осіб, зокрема 26 жінок: 9 з них вже не повернулося на рідну землю, решта повернулися скаліченими, однак четверо одразу ж померли вдома.

Фашисти, які господарювали в селі, ночували та харчувалися в будинках простих селян. Однією із сімей, що змушена була терпіти присутність німців, була родина моєї бабусі К. К. Рекрутняк. Пам'ятаю, як бабуся розповідала, що в їхньому будинку оселилося п'ять німців. Коли ввечері вони приходили на ночівлю, то голодні діти змушені були тихенько сидіти на печі. Хоча дівчатка були ще малі, але страх, який тоді відчували, зберегли у своїй пам'яті на все життя. Та був один німець який таємно від своїх товаришів давав дітям їжу та гірко плакав, показуючи фото своєї сім'ї.

Мешканці села гідно пережили важку війну. За заслуги перед країною медаллю «За доблесну працю» було нагороджено 147 осіб; багато громадян села були відзначені іншими нагородами.

Після війни почався голод, який не оминув і наше село. Про голодомор мені найбільше розповідала прабабуся. Її тихий голос і погляд, що раптом ставав далеким, відкривали інший світ – суворий, голодний, але сповнений неймовірної сили вижити. Прабабуся мала в господарстві корову, вона була порятунком. Діти пасли людям худобу за жменю пшениці. З неї не спечеш хліба, але додаси до чогось – і вже не зовсім порожній казан. А ще варила щавель. Казала: «Добре, що його було багато – зелений, кислий, а рятував». Так прабабуся підтримувала й себе з дітьми, і тих, хто приходив попросити хоч ложку юшки. Бо тоді ніхто не був зайвим – голод з'єднував людей не гірше за родинні зв'язки.

У дідуся історія була інша – більш гірка. Його сім'я мала трохи картоплі, ту останню надію на порятунок. Та односельчанин доніс... І прийшли. Забрали все, до останньої картоплини.

Люди допомагали одне одному, ділилися бодай крихтою. Та не всі витримали ту страшну зиму й весну. За даними офіційних джерел (тогочасних ЗАГСів), в селі, правда, ще раніше, в 1932–1933 роках, загинуло орієнтовно 13 жителів села. На сьогодні встановлено імена лише 7 осіб. Бабуся завжди замовкала, коли згадувала цих людей. Вона не називала їхніх імен, ніби боялася поранити їхню пам'ять невлучним словом. Але її тиша говорила більше, ніж будь-які описи.

Після війни життя продовжилося. У селі було розпочато будівництво кам'яної дороги, що стало важливим кроком для покращення умов пересування та благоустрою громади.

Із фотоархіву Г. Мамайчук

Довгий час у Браїлівці працював один магазин (в куркульській хаті), де було дуже мало товарів. 1960 року відкрито господарський магазин і продуктовий. У кожному магазині працювало по два продавці, що забезпечувало безперебійну роботу торговельних точок. Зразу ж після звільнення території було відкрито сільський клуб на 150

місць. Щонеділі були організовані концерти художньої самодіяльності, працювала стаціонарна кіноустановка. Зростав тираж передплати на газети і журнали. Кожного вівторка та четверга читалися лекції на політичні та наукові теми, працювала редакція радіогазети. Люди з цікавістю слухали передачі місцевого радіомовлення. На радіовузлі було два магнітофони, програвач грампластинок. Загалом радіовузол у своєму складі нараховував 830 радіоточок, що забезпечило повну радіофікацію трьох населених пунктів. Незмінним ведучим радіогазети був Василь Феодосійович Кривий.

В 1960 році збудовано новий медпункт і пологовий будинок. Там працювали два медпрацівники – Феня Сидорівна Яцишина та Олена Григорівна Кузьменко.

Протягом 1963–1990 років значно поліпшився добробут жителів села, зокрема, зріс рівень освіти. Стара школа, що стояла на горі біля церкви, довгий час служила осередком навчання. Проте з кожним роком учнів ставало більше, і тісні кімнати

Із фотоархіву Браїлівської гімназії

вже не могли вмістити всіх охочих до знань. Про школу, що знаходилася на

протилежній горі, мій батько, Анатолій Рекрутняк, й досі згадує з особливим блиском в очах. Колись давно це була панська літня резиденція –

велична кам'яна будівля з високими вікнами та товстими стінами, що й у спеку тримали приємну прохолоду. У різні роки вона бачила багато людських доль, чула дитячих кроків і юнацького сміху.

Спершу школа була маленькою. Перший і другий класи вчилися на горі, біля церкви – у старому будинку поруч. Там завжди пахнуло крейдою, сирими дошками і яблуками, які діти приносили в кишенях. А от учні з третього по восьмий класи піднімалися на протилежну гору, до панської резиденції, де навчання здавалося

Із фотоархіву Браїлівської гімназії

чимось особливим, майже урочистим. Особливо мої батьки згадують один цікавий звичай, пов'язаний зі старою, початковою школою. Коли учням виставляли підсумкові оцінки, їх виносили зі школи на довгих дерев'яних палицях. Учні мали нести ці «оцінки» через усе село. Всі могли бачити, як закінчився навчальний рік. Це була і традиція, і своєрідна шана

до знань, яка збереглася в пам'яті старших поколінь.

Із фотоархіву Браїлівської гімназії

З роками школа зростала разом із селом. До кам'яної будівлі добудували ще два корпуси: один – для старших класів, другий – під майстерню. Саме про ту

майстерню мій батько найбільше розповідає. Каже, що біля неї був маленький буфет із дерев'яним віконечком, біля якого всі ставали в чергу. Там продавали чай усього за одну копійку. Тоненькі склянки, гарячий напій, запах металевого підстаканника – все це для нього пахне дитинством. Він усміхається, коли згадує, як інколи купував чай двічі, хоч і знав, що вдома сваритимуться за витрачені копійки.

Фото В. Сідлецького

Саме тут навчалася і Галина Мамайчук, а згодом повернулася працювати піонервожатою. Зараз вона працює в школі вчителем і завжди з особливим теплом згадує свої шкільні роки. Галина з гордістю розповідала, що нові

прибудови – світліші, просторіші, з великими вікнами – будував її батько. Щодня

Із фотоархіву О. Дердюк

вона, ще школяркою, проходила повз будівельний майданчик і бачила, як він разом з іншими чоловіками піднімав стіни майбутніх класів. Вона пам'ятала запах свіжого вапна, глухий стукіт молотків і те тихе хвилювання, що оселялося в серці: мовляв, зовсім скоро вони вчитимуться в нових кімнатах, зроблених руками її тата. Та

будівництво мало і свій тривожний бік. Коли копали котловани під фундаменти, чоловіки часто натрапляли на людські кістки. Спершу всі розгубилися, та згодом старожили села підтвердили: колись давно, іще за давніх-давен, на цьому місці, ймовірно, був цвинтар. Місце старе, забуте, заросле часом і людською пам'яттю.

Галина й досі згадує, як потайки слухала розмови дорослих. У тих переказах було і трохи страху, і трохи поваги – бо ж ходити щодня до школи, збудованої на землі, де колись спочивали люди, здавалося чимось особливим. Можливо, саме тому стара школа завжди мала якусь тиху, незбагненну силу – ніби берегла таємниці минулих поколінь.

Багато людей вона виховала. Тут працювала й моя перша вчителька – Ніна Михайлівна Крива. Вона вела мене за руку тими ж коридорами, якими колись водила й мою маму. Її строгий, але справедливий погляд, теплий голос на перших уроках читання, уважність до кожної дитини – усе це назавжди залишилося в пам'яті.

А ще хочеться згадати справжніх педагогів, які присвятили все своє життя школі, адже їхня праця залишила глибокий слід у серцях дітей і в історії закладу. Тому хочу поіменно вшанувати кожного з них: Йосип Васильович Михайловський

(1958–1985 рр. на посаді директора), Євгена Іванівна Облядрук (1985–1987 рр.), Неля Петрівна Сорочан (1987–1995 рр.); Ніна Василівна Бей, Тетяна Володимирівна Головатюк, Раїса Василівна Головченко, Надія Федорівна Горбатюк, Семен

Із фотоархіву О. Дердюк

Васильович Гринчук, Людмила Миколаївна Заболотна, Людмила Василівна Іванова, Володимир Михайлович Коваль, Марія Яківна Кравецька, Валентина Андріївна Манилюк, Раїса Пилипівна Мужило, Віра Григорівна Облядрук, Валентина Іллівна Полюлях, Ганна Іванівна Слюсар, Галина Григорівна Сопільняк, Міля Пилипівна Трентовська, Микола Васильович Халявко ...

Під горою була шкільна їдальня. Там завжди пахло теплим хлібом і супом, а за вікнами, у господарстві при школі, вигодовували свиней – бо колись школа була

майже як велика родина, з власною працею, турботою й порядками. Діти після уроків бігали до групи продовженого дня, дружили, грали у дворі, допомагали вчителям.

І хоч давно осиротіли стіни старої школи, а деяких будівель уже й немає, у спогадах багатьох поколінь вона живе так само яскраво, як колись. Висока гора, стара кам'яна стіна, запах чаю за одну копійку – усе це не просто згадки. Це частина нашої родини, нашого села, нашої історії.

Із сайту «Браїлівка»

В 1991 році була збудована сучасна триповерхова школа, у якій я колись навчалася, а сьогодні працюю. Школа велика, простора, світла. У класах пахне новими книжками й свіжою крейдою, у коридорах завжди чути дитячий сміх, рух і постійний інтерес до життя. Для дітей це – незламний

острів радості, їхній маленький всесвіт, де кожен день відкриває щось нове й важливе.

Та попри цю світлу метушню, є у школі місце, де час завмирає. На другому поверсі розташований куточок пам'яті загиблих у російсько-українській війні. Портрети – мов палаючі свічки, що світять крізь мовчання. Їхні очі дивляться на нас спокійно й мужньо, і в той погляд хочеться вдивлятися довго – аби зрозуміти ціну нашого мирного ранку.

Фото О.Дердюк

Діти, яким так властиво сміятися й шуміти, тут стихають без жодного зауваження. У хвилину мовчання гімназія наче робиться іншою – ніби затримує подих разом з усією країною. У ці миті я відчуваю, як у кожному дитячому серці народжується повага, співчуття, тиха дорослість.

На сьогодні заклад освіти має назву Браїлівська гімназія Новоушицької селищної ради, і навчається тут 60 учнів з Браїлівки, Цівковець та Пилипковець.

У корпусі гімназії розташований дитячий садочок, який відвідує майже 20 дітей віком до 6 років.

Фото В. Сідлецького

Про значний культурний розвиток села свідчить відкриття у 1974 році нового триповерхового культурно спортивного комплексу, який став справжнім осередком життя громади. У просторому приміщенні розмістилася велика бібліотека з гарним книжковим фондом, затишний і світлий

концертний зал, а також кімнати для відпочинку й дозвілля. У клубі були більярд і тенісний стіл, регулярно проводилися дискотеки, концерти, ставилися п'єси. Тут звучали музичні інструменти, і майже кожні вихідні демонстрували кінофільми. У центрі села завжди висіли свіжі афіші, які приваблювали людей на нові кінострічки.

Для зручності та комфорту в клубі навіть була власна котельня, тож узимку в приміщенні завжди було тепло. Так цей клуб став місцем, де жили пісня, слово, мистецтво і де кожен міг знайти для себе цікаве дозвілля.

Для людей у Браїлівці запрацювали млин та олійня – важливі господарські об'єкти, які значно полегшили повсякденне життя односельчан.

Із фотоархіву Браїлівської гімназії

Також у нашому селі був зведений великий тваринницький комплекс, на якому утримували багато худоби та телят. Це був справжній осередок праці й розвитку, адже комплекс вирізнявся не лише масштабами виробництва, а й турботою про людей, що там працювали. На території комплексу діяв своєрідний розважальний центр. Тут була сауна, басейн, а також простора зала, де

регулярно проводили концерти та святкові заходи для працівників. Це місце створювало атмосферу відпочинку і єдності, дозволяло людям перепочити після важкої праці та збирало колектив разом.

Для зручності приїжджих працівників неподалік комплексу в селі були збудовані нові, затишні будинки. Вони забезпечували комфортне проживання, щоб люди могли жити поруч зі своєю роботою, мати домашній затишок і відчувати підтримку громади. Комплекс був не просто виробничим об'єктом, а цілим маленьким поселенням із власною інфраструктурою. Для керівників і головних спеціалістів колгоспу збудували двоповерховий будинок на чотири квартири – просторий, продуманий для зручного проживання.

Фото з Інтернету

Але повернемося до сільських природних об'єктів. За 5 кілометрів на північний схід від села знаходиться унікальне джерело – Глойова криниця (Глоїнова). Розмістилась вона в урочищі Блюд. Долина, оточена пагорбами, захищена з усіх боків лісами, дійсно, нагадує блюдо.

Живиться ця криниця двома джерелами, одне з яких дуже потужне. Діаметр цих джерел близько 2 м, глибина 0,5 м. Вода дуже чиста, прозора, приємна на смак, прохолодна влітку й ніколи не замерзає взимку. Її свіжий смак зберігається протягом довгого часу, не залишаючи при цьому жодного осаду. Швидкою течією витікає з джерел вода в Батіг (ліву притоку р. Калюс). Глойова криниця – неоціненне джерело народних легенд і переказів. Від села в цю місцину веде протоптана стежина. Чому ж люди поклоняються цьому джерелу, вважаючи його лікувальним? Ось які легенди розповідають старі люди. Їх вони дізнались, у свою чергу, від власних батьків та дідів.

Було це давно. У долині знаходилось поселення (на цьому місці люди тепер знаходять рештки знарядь праці, що підтверджує існування життя тут у минулому), посеред якого протікала річка. На невеликому пагорбі стояла дерев'яна церква, тут жили і працювали люди. Це поселення було розташоване неподалік від дороги, якою не раз проїжджали мандрівники чи люди, які шукали у світі кращої долі. Вони ж повертали до цього поселення, щоб зупинитись на відпочинок і попити свіжої водички. Захищене від вітрів пагорбами, це місце, мабуть, було ідеальним для їхнього відпочинку. І про нього існує дві історії.

За однією з них, на село напали татари й повністю знищили все поселення, а люди, які намагалися втекти від них, зачинилися в церкві. Татари церкву підпалили, проте, за волею Божою, церква пішла під землю, так і не згорівши.

За іншою легендою, під час дуже великої повені, що поносила всі хати, церква не змогла встояти перед стихією – вона провалилась під землю. Проте, за обома легендами, на місці, де колись був церковний престол, забило джерело, яке згодом стали називати святим через його цілющі властивості. Не в одному селі нашого краю знають про це джерело люди. Сюди часто приїжджають помолитися біля святої водички, умитись і набрати із собою води.

Існує ще одна легенда, щодо таємничого виникнення Глойової криниці.

Колись давно, на Паску, чоловік волами орав поле. Люди, що йшли до церкви на службу, радили йому зупинитись, але він не зважав на їхні слова. Церковні дзвони лунали по всьому селі. Православні святкували Великий день – Христове Воскресіння. І лише один грішний чоловік поганяв у полі воли. В той

Фото О. Дердюк

день все село пішло під землю. На місці, де стояла церква, з'явилося сильне джерело. З тих пір, на Паску зрання, приклавши вухо до землі біля Глойової криниці, можемо почути церковний передзвін і чоловічий голос, що поганяє волів.

Подібних розповідей багато, проте всі вони, завдяки цілющим властивостям води з Глойової криниці, мали щасливий кінець. За іншими легендами, в релігійні свята в тиху погоду з криниці видно образ Матері Божої. Згодом це місце стали вважати святим. Неодноразово тут відправляли службу Божу, освячували воду, кидали монети. Такі обряди проводять і тепер, що дозволяє вірити, що вода з Глойової криниці дійсно є цілющою.

Інша жителька, Надія Лисак (1912 р. н), розповідала, що колись старі люди казали про скарб, який знаходиться на дні криниці. Люди вірили в це і в пошуках скарбу частенько розчищали джерело. Але достовірних відомостей про його наявність немає. Біля криниці встановлено хрест, сюди на екскурсії приходять учні ближніх шкіл, приїжджають і групи людей з інших, далеких сіл, які вірять у цілющі властивості джерела.

Свято-Покровське джерело, яке знаходиться на пагорбі в західній частині села, біля місцевої святині – Браїлівської Свято-Покровської церкви, вважається одним з давніх і цінних джерел поселення. За переказами, воно з'явилося, коли селяни

зібралися на відкритті нової церкви. Сталось диво: пробилося джерельце, а в ньому – зображення Матері Божої із покровом – омоформом. Люди зрозуміли, що це – святиня. З тих пір люди вважають джерело цілющим. Вода з цього джерела багата на кремній, рекомендована при розладах обміну речовин, захворюваннях органів травлення, сечовивідних шляхів, серцево-судинної системи.

Існує в нашому селі ще одне лікувальне джерело. У 70-их роках минулого століття на території колишнього колгоспу «Поділля» працювала геолого-розвідувальна експедиція по дослідженню родючості ґрунтів та біологічних властивостей води. Довго вчені працювали на території села. Вразив їх водяний млин.

Фото О. Дердюк

Фото О.Дердюк

Фото О.Дердюк

Дослідники
вирішили

подивитися на

запас води біля історичної споруди. Розсвердлили, але глибини джерела виміряти не змогли: воно мало таку силу, що прикрити його було не так легко. Із землі виривався великий фонтан води. Зі слів місцевих жителів, на основі розповідей членів тодішньої експедиції, під селом знаходиться ціле озеро з великим запасом цілющої води. Таким

чином, утворилась у Браїлівці артезіанська свердловина. Біля неї була побудована водокачка, яка забезпечувала водою всю ферму місцевого господарства.

Джерело набуло слави, до нього потягнулись люди з надією на лікувальні особливості води. Багато жителів села вилікували чи лікують зараз хвороби шлунково-кишкового тракту, печінки і жовчовивідних шляхів. Джерело закритого типу, вода витікає з нього через встановлену трубку.

На території села протікає дві річки: Калюс і її ліва притока Батіг. Належать вони до басейну Дністра.

Із народних переказів відомо, що в давнину люди намагалися все творити за своїм образом і подібністю. Тому й не дивно, що назва річки Батіг походить від природних умов, в яких вона протікає. А й дійсно, її русло має вигляд батіжка, який ніби хтось необережно кинув на долину.

Як захоплююче розповідає мій батько А. В. Рекрутняк (1958 р. н.) про вилов риби в річці Батіг: «Було це так. Частенько ми із сестрою та батьком ловили рибу. Ставали по обидва боки кручі (глибоке місце) й полохали рибу палками. Кому в руки запливе, той і

Фото О. Дердюк

Із фотоархіву Браїлівської гімназії

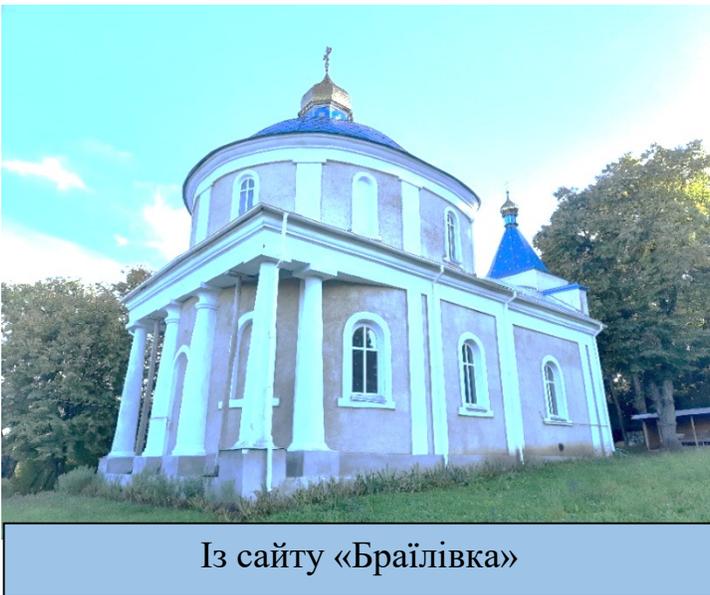
зловить. Траплялися такі в'юни, що мали до трьох кілограмів! Більших просто не могли втримати. А яким задоволенням було для нас у спеку пострибати з верби в кручу. Тут я навчився плавати. Це стало тренуванням перед службою у морфлоті».

На сьогоднішній день найбільша глибина річки Батіг сягає 100 см. І складно повірити в те, що тут колись водилася велика риба й були місця для купання. Але й зараз частенько можна побачити дітлахів із вудками, які ловлять ковбликів і джерджиків (так називають маленьких рибок, які мешкають у річці Батіг).

Назва річки Калюс означає «калюжа». Імовірно, що найменування походить від каламутного кольору води. Річка Калюс – ліва притока Дністра, завдовжки 65 кілометрів. На території села Браїлівка річка простягається через все село із заходу на схід на 11 кілометрів.

З архівних даних, а також із розповідей старожилів нашого села відомо, що у місці, де річка Батіг впадає в Калюс, ще 50 років тому був великий став.

Історія кожного села є невіддільною від історії місцевої церкви. Відомо, що на пагорбі, де була панська резиденція, а пізніше стара школа, стояла невеличка

Із сайту «Браїлівка»

дерев'яна церква з трьома куполами на честь Покрови Пресвятої Богородиці. Церква побудована в 1740–1748 роках. У 1812 році на честь перемоги у війні з Наполеоном поміщик Стадницький вирішив збудувати нову велику церкву. Запросив архітектора з Петербурга. Місце для церкви обрали на високій горі, щоб було видно з будь-якої

частини села. Стиль архітектури – бароко. Суміш для будівництва робили з вапна, яець, глини та трупів тварин. Кожен селянин мав дати корову, коня чи свиню, а ще яйці й кури. Будівництво тривало вісім років, і 1 жовтня (за старим стилем) 1820 року мешканці села прийшли на службу Покрови Пресвятої Богородиці до нового храму.

У буремному ХХ столітті, коли історичні події раз по раз перекроювали долі людей і цілих країн, не минули вони й святині. За наказом тодішньої влади у селі вирішили зруйнувати церкву, яка століттями стояла на своєму місці, об'єднуючи громаду. До купола зачепили важкі металеві троси, підтягнули трактори й почали щосили тягнути. Гул мотора, скрегіт металу й натягнуті, мов струни, троси мали стати знаком кінця храму. Але сталося дивовижне – церква вистояла. Купол похитнувся, та не піддався. Стіни навіть не тріснули так, як очікували. Люди потім довго казали, що то Бог не дозволив зруйнувати святиню, що сама земля тримала її. Спроби повторювали, але церква витримувала натиск, ніби сама історія не хотіла викреслити храм із пам'яті села. Так церква пережила лихоліття ХХ століття й залишилася символом незламності – нагадуванням про те, що святині, збудовані вірою та любов'ю, не так легко знищити навіть найжорстокішим намірам.

Після здобуття незалежності у 1991 році село Браїлівка зазнало глибоких змін, які торкнулися економічного, соціального та демографічного життя. Скорочення робочих місць у сільському господарстві, низькі зарплатні та відсутність перспектив призвели до відтоку молоді в міста. Внаслідок міграції кількість населення значно зменшилася.

У наше тихе село, як і в Україну, прийшла велика тривога війни. Сьогодні вісімнадцять односельчан знаходяться на передовій, захищаючи не лише свою землю, а й спокій кожної української оселі.

Та війна забирає найдорожче. Троє наших земляків вважаються зниклими безвісти – матері й досі не гасять лампадок у вікнах, мовляв, син має повернутися хоч би через роки. А троє вже ніколи не переступлять поріг рідних домівок. Це Олексій Гришин, Олег Сідлецький та Володимир Каспрук. Їхні імена назавжди вписані в серця односельчан, а пам'ять про них – у кожній хвилині мирного життя, за яке вони віддали себе.

Село живе з болем і надією водночас. Молиться за тих, хто на війні, і тихо дякує загиблим за все, що вони не дали зруйнувати. І кожен тут знає: сила нашої громади – у єдності, у пам'яті й у вірі, що всі, хто зараз боронить Україну, повернуться додому.

Віримо, що теплі спогади про рідне село назавжди залишаться в пам'яті тих, хто тут народився і виріс. Тих, хто змушений сьогодні захищати Україну, тих, хто поїхав шукати кращого життя до міста. І навіть ті, хто сьогодні топче землю інших країн та континентів, так само з теплом і вдячністю згадують рідне село.

Мов швидка ріка спливають роки. У вічному спокої на пагорбі спочивають наші предки. Шкода, що там вже значно більше «жителів», ніж у селі. Але щодня, дивлячись в безмежні, замріяні дитячі очі, потопаючи в шкільному гаморі, хочеться вірити – все ще в нас буде. І мир, і перемога, і благополуччя в кожній оселі!

Список використаної літератури

1. Говорун В., Тимощук О. Річки Хмельниччини. Хмельницький : Поліграфіст-2, 2010. 240 с.
2. Історія міст і сіл Хмельниччини (за працями Ю. Й. Сіцінського і М. І. Тедоровича) : навчальний посібник. Укладач Тимощук О. Хмельницький : Поліграфіст-2, 2011. 302 с.
3. Літопис села Браїлівка (рукопис).
4. Новоушиччина : історія у пам'ятках: наукове видання. Упорядники Петраш І. В., Шпаковський С. М., Климчук В. В. Хмельницький : ТзОВ «Поліграфіст», 2018. 136, 234, 239 с.

Анастасія ЗАМІХОВСЬКА,

студентка групи ФППА-23-1

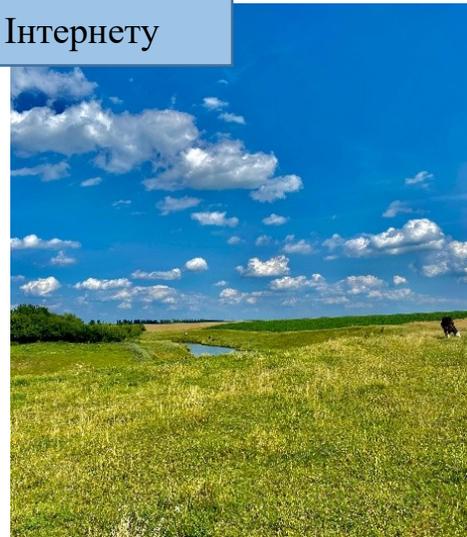
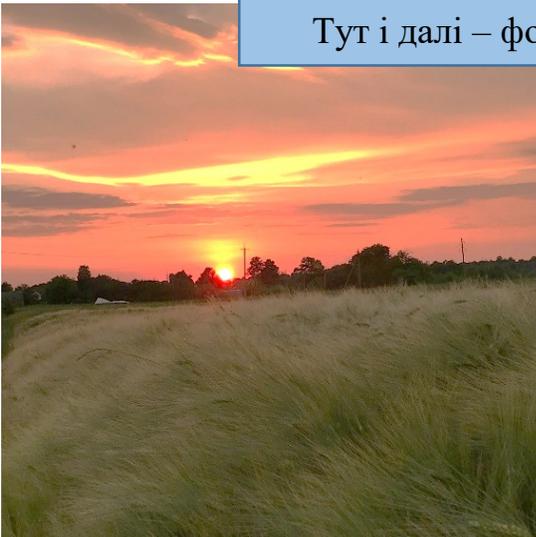
Хмельницького національного університету

СТАРИЙ ОСТРОПІЛЬ – МІСТО-ФОРТЕЦЯ НАД РІЧКОЮ СЛУЧ

Старий Остропіль – центр Староостропільської сільської територіальної громади Хмельницького району Хмельницької області. Відомий із 1576 року. Кількість населення понад 1350 мешканців. Село розташоване на річці Случ.

Поділля – це територія, де кожен вигин річки Случ шепоче стародавні легенди, а кожен камінь фундаменту пам'ятає дзвін козацьких шабель. Серед розмаїття історичних міст регіону особливе місце посідає Старий Остропіль. Це не просто географічна точка на карті Хмельниччини; це колишня магнатська столиця, що була свідком величних бенкетів шляхти, нищівних татарських набігів та героїчних повстань, які змінювали хід історії Східної Європи. Сьогодні Старий Остропіль разом із селищами Левківка та Сербинівка формує унікальний історико-ландшафтний заповідник, де величне минуле органічно вплелось в тихе сільське сьогодення.

Тут і далі – фото авторки та з Інтернету

Географія Острополя зумовила його долю. Село розташоване в мальовничій долині, де природа Східного Поділля постає у всій своїй класичній красі.

Головна водна артерія поселення – річка Случ (басейн Дніпра), яка в межах села уповільнює свій біг, розливаючись широкими плесами та утворюючи затишні затоки. Вона була і залишається джерелом життя – від стратегічного водного шляху минулого до сучасного місця відпочинку, де рибалки в передранкових туманах шукають спокою.

Навколо Острополя розкинулися м'які пагорби Волино-Подільської височини. Родючі чорноземи століттями годували цей край, а лісові масиви з вікових дубів, грабів та кленів створюють природний захисний бар'єр. Навесні тутешні поля нагадують безкрає зелене море, яке до серпня перетворюється на золотий океан пшениці.

Фундамент містечка був закладений не просто з потреби в поселенні, а як відповідь на виклики часу. У вересні 1575 року князь Костянтин Василь Острозький, один із наймогутніших магнатів того часу, розгромив татарську орду біля Басарабового броду. Вражений

стратегічним значенням цієї позиції, вже у 1576 році він заснував поселення, назвавши його на свою честь [1].

Розвиток був стрімким. Завдяки укріпленням, місто стало магнітом для бунтівних духів. Зокрема, 1592 року тут базувався Криштоф Косинський, згодом тут побував Северин Наливайко. Під час Хмельниччини місто стало центром

Остропільського полку. Оборона замку козаками Олександра Кривоносенка (сина Максима Кривоноса) увіковічена в історії як акт найвищої самопожертви. Хоча місто було майже вщент зруйноване польськими військами, дух свободи виявився сильнішим за стіни – Богдан Хмельницький невдовзі повернув Остропіль під козацький контроль. Пам'ятний знак до 360-ї річниці битви сьогодні нагадує про цей героїчний епізод [4].

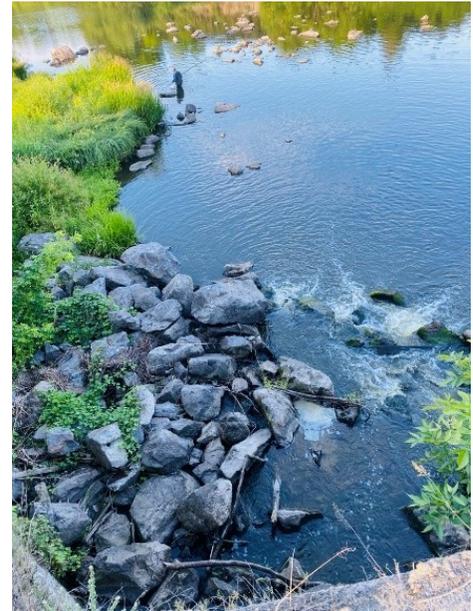
Остропіль – це палімпсест, де кожна епоха залишила свій автограф.

Головна архітектурна перлина – Преображенська церква (1840 р.). Побудована у стилі класицизму у формі ротонди, вона вражає досконалістю пропорцій. Її білосніжні колони здаються античним храмом серед подільських степів [5].

Особливе місце в пам'яті остропільчан посідає старий турецький міст біля водоспаду (греблі), по один бік якого – Волинь, по інший – Поділля. Через міст XVII

століття проходить траса на Київ, але він тримається, бо розчин для скріплення каміння замішаний на сирі та яйцях.

Про місто Остропіль нагадує тільки традиційний четверговий базар, який проходить між церквою, тепер ПЦУ, і синагогою, на місці якої крамниця господарських товарів. Скільки років він уже відбувається? Щонайраніше з 1576-го, відколи Остропіль заснував Костянтин Василь Острозький, бо 1619 року це було вже був солідне місто із замком, із розвиненою торгівлею та ремеслами [3].

Прогулюючись певними частинами села, особливо тими, що ведуть до колишнього замчища або до берега річки, можемо побачити фрагменти старого мощення та давніх валів. Моя бабуся часто згадувала: «Ці дороги ще козацькі коні пам'ятають».

У XVI–XVII століттях Остропіль був стратегічним містом. Для того, щоб важка артилерія та кіннота могли швидко пересуватися горбистим рельєфом Волино-Подільської височини, основні шляхи мостили диким каменем, якого на берегах Случі було вдосталь. Навіть через сотні років цей камінь стоїть нерухомо. Це вражає – сучасний асфальт руйнується за десятиліття, а «козацька» кладка витримує століття паводків та морозів.

У місцях, де берег річки стає крутим, збереглися старі кам'яні сходи. За розповідями бабусі, вони з'явилися ще за тих часів, коли Остропіль був міцною фортецею. «Тридцять три сходинки вниз до річки», – говорила вона. Ці сходи могли служити для швидкого спуску до води під час облоги або для підходу до таємних підземних ходів, якими славиться наш край. Сходи вже подекуди поросли мохом і вросли в землю, що робить їх схожими на вхід до казкового світу. Коли ступаєш по цих каменях, відчуваєш фізичний зв'язок із предками, які сотні років тому так само спускалися до води після важкого бою чи робочого дня.

1776 року в Острополі коштом родини Любомирських було збудовано мурований костел, замінений 1858 року храмом Святої Варвари, спорудженим за кошти Дорожинських. Парафія у II половині XIX століття нараховувала майже тисячу вірян і мала філіальні каплиці у п'яти сусідніх селах [2].

Загалом залишки старого католицького цвинтаря з напівзруйнованими склепами Сангушків та Любомирських створюють особливу, дещо містичну атмосферу. Старші брати розповідали, що місцеві мешканці подекуди шукали про золоті скарби, заховані у склепах, інші – про таємні ходи, що раніше були з'єднані із замком. Проте, полізши туди малими, вони, на жаль, нічого не знайшли: все було засипане.

І сьогодні люди ділять Старий Остропіль на території, ніби райони в місті. Серед них відомими є Варшава, Володарівка та Слобода. Можливо, це назви старих сіл, яких вже більше немає.

Особливо тісно Старий Остропіль пов'язаний з Левківкою та Сербинівкою, які вперше згадуються 1596 року саме як передмістя Острополя.

За однією з версій, назва Левківка походить від першого поселенця – козака Левка, який обрав це місце для зимівлі через велику кількість риби та зручне розташування для оборони. Колись тут була Миколаївська церква, цеглу з якої за радянських часів використали для побудови школи. Село славиться своїми аграрними традиціями та хлібозаводом. В околицях села знайдені кам'яні знаряддя праці доби неоліту (IV тисячоліття до нашої ери).

Сербинівка розташована на правому березі Случі, вона була відома своїми фільварками та активною боротьбою селян за свої права на початку ХХ століття. Колись це було значне поселення. У ХІХ столітті тут вирувало активне господарське життя. До нашого часу збереглися фрагменти старих будівель, що нагадують про колишню велич. На території села знайдено знаряддя праці доби неоліту. Жителі Сербинівки брали участь у селянсько-козацькому повстанні 1591–1593 років, а 1648 року боролися проти гнобителів у загонах Максима Кривоноса. Тут річка Случ стає глибшою, а лісові масиви підходять впритул до води, створюючи ідеальні умови для легенд про лісовиків та русалок. Сербинівка – батьківщина українського поета доби неокласицизму Юрія Клена (Освальда-Еккарда Бурггардта), який усе життя вважав себе українцем.

Остропіль також є батьківщиною Гершелє Острополєра – легендарного єврейського філософа, чії гострі жарти та мудрість стали частиною світового

фольклору. Хоча єврейські квартали не збереглися, старі мацеві на кладовищі нагадують про час, коли Остропіль був мультикультурним мегаполісом свого часу.

Наприкінці XIX століття Остропіль був важливим промисловим центром. Тут працював потужний млин, що переробляв 300 тисяч пудів зерна на рік, а борошно везли навіть за кордон. Річка Случ була «трасою» для лісу: щовесни сотні плотів сплавлилися нею до німецьких портів. Це був час економічного піднесення, коли річка давала життя й роботу всій окрузі.

Поселення пройшло через вогонь Перших визвольних змагань, пережило страшний Голодомор 1932–1933 років та жорстокі бої Другої світової війни. У 1941 році тут два дні тримали оборону проти танків ворога. Визволення прийшло у березні 1944-го під час Проскурівсько-Чернівецької операції. Хоча Остропіль втратив статус райцентру 1959 року, він не втратив своєї значущості як культурний осередок.

Село славиться своїми освітніми традиціями. Місцевий ліцей — це сучасний заклад, де виховують молоде покоління патріотів. Будинок культури є осередком творчості: тут діють вокальні ансамблі, гуртки народних промислів. Особливої уваги заслуговує розвиток сільськогосподарських підприємств, які забезпечують робочі місця та підтримують інфраструктуру села.

Список використаної літератури

1. Історія міст і сіл Української РСР, 03.10.2015. URL: https://ukrssr.com.ua/khmeln/starokostyan/levkivka-starokostyantynivskiy#google_vignette (дата звернення: 14.01.2026).
2. Костели і каплиці України, 17.11.2010. URL: <https://rkc.in.ua/index.php?&m=k&f=akphm&p=hmsksomh&l=u> (дата звернення: 13.01.2026).
3. Пагутяк Г., На сільському базарі. 14.09.2023. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/kolonki/na-silskomu-bazari-galina-pagutiak/> (дата звернення: 13.01.2026).

4. Староостропільська громада: Історична довідка. 2021. URL: <https://staroost.gov.ua/istorichna-dovidka-17-14-57-29-11-2018/> (дата звернення: 14.01.2026).

5. Церква Преображення Господнього, Старий Остропіль. URL : <https://travels.in.ua/es-es/object/2016/tserkva-preobrazhennya-hospodnoho> (дата звернення: 14.01.2026).

Анастасія КУЗІН,

студентка групи ФУМ-23-01

Хмельницького національного університету

ТУТ КОЖЕН ГОРБОЧОК І СТАВОЧОК МАЮТЬ СВОЮ НАЗВУ, АБО ТОПОНІМІКОН СЕЛА ПИЛЯВКА

Пилявка – село в Україні, у Старосинявській селищній громаді Хмельницького району Хмельницької області. Поселення відоме з 1363 року. Населення – 585 мешканців. Обабіч протікає річка Іква, притока Південного Бугу.

Фото з інстаграм

Поселення Пилявці (а саме таку назву колись мала Пилявка) існувало здавна. Село згадується у привілеї польського короля Казимира Великого 1363 року, де він видав право на володіння селом якомусь дворянину Прандаті Щукоцькому як нагороду за

Фото А. Кузін

сміливість у боях з татарами. У тих же давніх актах трапляються відомості, що татари досить часто плундрували Пилявці. Однак село, очевидно, щоразу відроджувалося, бо й наступні королі польські підтверджували привілеї на володіння Пилявцями Щукоцьким.

У середині XVII століття на пилявківських землях відбулася одна з найвідоміших битв національно-визвольної війни українців під очільництвом Б. Хмельницького – битва під Пилявцями, в якій українська козацька армія у вересні 1648 року здобула тріумфальну перемогу над військом польської шляхти.

Фото А. Кузін

Місце битви під Пилявцями

На честь такої події 1990 року насипаний курган Козацької слави, але знаходиться він не на місці битви, тобто не в Пилявці, а на межі між Пилявкою та

Фото А. Кузін

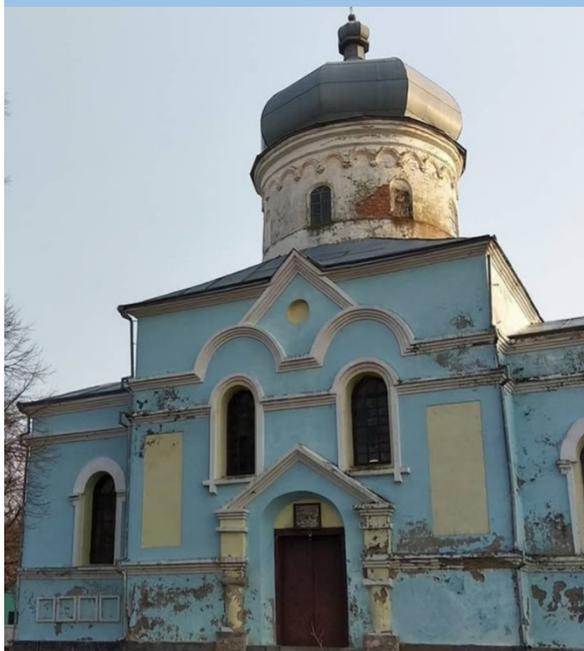

Курган Козацької слави

Олексіївкою. Так зробили через те, що, мовляв, сюди будуть їхати люди з усього світу, а до Пилявки – розбита дорога, і взагалі в селі не розвинена соціальна інфраструктура, то щоб люди верталися з цього місця з гарними враженнями, було ухвалене рішення насипати курган там, де гарна дорога. Цікавий факт: 1990 року, під час проведення річниці битви під Пилявцями, тут були рухівці, тобто учасники Народного руху, і серед них був Іван Драч. Вони ходили із синьо-жовтими

прапорами, намагалися поставити наш стяг на кургані, але комуністи не дали їм цього зробити. Також 2008 року на честь 360-ї річниці битви під Пилявцями на курган прилітав Віктор Ющенко.

Фото з інстаграм

Церква Різдва Пресвятої Богородиці

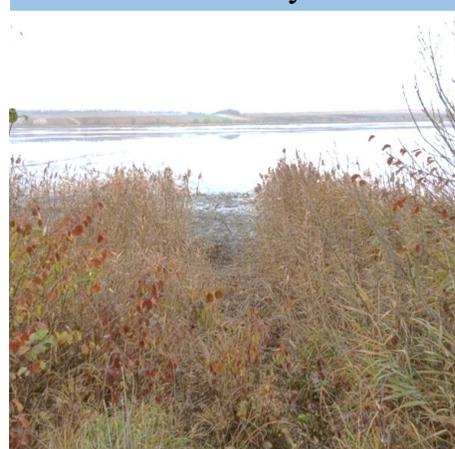
Походження назви села, найімовірніше, пов'язане з річкою Іквою. На мові племен франкського походження Іква означало «джерело». Коли тут оселилися слов'яни, річці дали народну назву – Пилявка, а власне поселення називалось Пилявці.

Зараз Пилявка – це село в Україні, у Старосинявській селищній громаді Хмельницького району Хмельницької області. А тамтешні мешканці й жителі сусідніх сіл називають пилявчан сливарями, через те що в селі росте дуже багато слив і в кожної людини в обійсті є «сушня», тобто сушарка для висушування сливок.

Село Пилявка налічує 8 вулиць, серед яких – Задніпрянська, Дерebasівська, Сонячна, Молодіжна та Центральна, також є вулиці, названі в честь Івана Ганжі, Богдана Хмельницького та Устима Кармелюка.

За переказами старожилів, саме в пилявківській церкві Різдва Пресвятої Богородиці Б. Хмельницький приймав благословення на перемогу перед боєм. Переповідають, як військо зустрічали усім селом, а дорогу встеляли вишитими рушниками. За часів «соєцького союзу» в церкві влаштували хімсклад, і тривалий час там зберігалися мінеральні добрива.

Фото А. Кузін

Річка Іква

Фото А. Кузін

Ліс Гострійські дуби

Узагалі назви локацій у Пилявці «кишать» різноманітністю та оригінальністю. Ось, до прикладу, сосновий ліс зветься Гострійські дуби, через те, що ще за часів Австро-Угорської імперії тут проходила армія

австрійців, а оскільки пилявківській говірці властивий протетичний «г», то так і кажуть: не «австрійці», а «гострійці». На інший ліс кажуть Балки, неподалік від Балок – Маришчишин беріг.

Фото А. Кузін

Балки

Також є Чорний ліс, який ділиться на багато маленьких ділянок, яким місцеві

Фото А. Кузін

Маришчишин беріг

жителі дали назви: Лука, Німецька ділянка, За хрестом, На Корольові, За гнилим містком, На дудникові, На Зрубику.

Фото А. Кузін

Замчинське

І найбільша частина лісу – це Замчинське. Так кажуть на місце, де колись стояв замок. На жаль, у наш час від давнього замку нічого не залишилось, але його існування можна підтвердити навіть тим, що на шляху до Замчинська люди до цих пір знаходять різні археологічні пам'ятки у вигляді монет, хрестів чи мідних настінних мисок.

У минулому столітті тут встановили невеликий знак, який вказує на місце знаходження цієї археологічної пам'ятки. Біля лісу є урочище Яськове – з одного боку та великий яблуневий садок – з іншого.

Фото А. Кузін

Пам'ятний знак

Фото А. Кузін

Яблуневий садок

На іншому краю села знаходиться мальовнича місцина під назвою Джерела, де тече струмок. Місцеві мешканці так і кажуть: «На джерелах».

Фото А. Кузін

Фото з інстаграм

Фото з інстаграм

Фото А. Кузін

Неподалік знаходиться урочище Виваляна, далі йде поле Бутова. І ще є урочище Курача лапа, яке називається так через те, що виглядає подібно до ноги курки. Там також знаходиться Кручкова кирниця.

Фото А. Кузін

Виваляна

Фото А. Кузін

Ганжівка

Ганжівка, або Під ганжівкою, – назва поля, що знаходиться недалеко від пам’ятника Івану Ганжі, соратнику Богдана Хмельницького, який загинув тут під час битви. Також є Огрудок, Застелиха, Дубина, На фермі, Коло Тодоски, Коло Бруківки.

Фото А. Кузін

Перший ставок

А з назвами водойм особливо не клопоталися, тому тут є Перший ставок, Другий ставок, Третій ставок і Громадський ставок.

Фото А. Кузін

Другий ставок

Фото А. Кузін

Третій ставок

Напевно, кожній людині найтепліше згадувати про дитинство, а особливо про ті по-щирому веселі шкільні роки, коли, прийшовши в перший клас малим «куцимплицом», починаєш серйозну главу в своїй біографії, знаходиш справжніх друзів на все життя, закладаєш підмуток зі знань і одного дня випускаєшся звідти, де було так затишно, і починаєш новий етап у житті. Це могли би бути пусті слова, але ж ні... Школа залишається в пам'яті й серці назавжди, і навіть коли її закрили (так сталося в нашому випадку з Пилявківським НВК ЗОШ І–ІІ ст.) через нестачу учнів, випускники все одно приходять навідатися до рідних стін. А подвір'я, на якому колись поміщався великий «квадрат» і багато «класиків» (така була гра) іде

збиралося все село, щоб подивитись на шкільні лінійки, тепер видається таким маленьким, що не розумієш, чи це люди збільшились, чи подвір'я звузилось.

Фото А. Кузін

Фото А. Кузін

Разом зі школою колись функціонував і дитячий садочок «Чомучки», але сьогодні від дитячого майданчика залишилася тільки гірка, карусель і гойдалка...

Фото з інстаграм

Фото А. Кузін

Фото А. Кузін

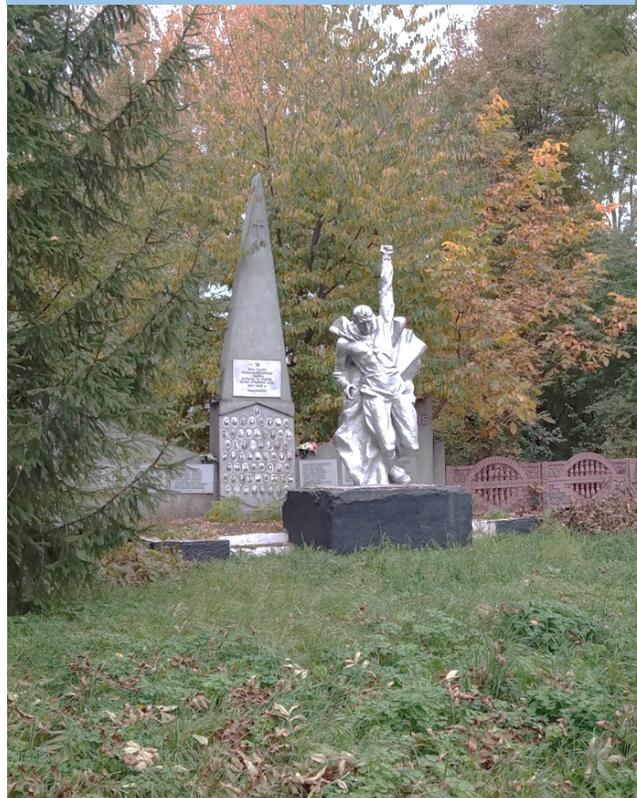
Стара школа – місце, де навчалося старше покоління пилявчан.

Фото А. Кузін

У селі працює медпункт.

Фото А. Кузін

У центрі села – пам'ятник воїнам-односельчанам, які загинули у Другій світовій війні.

Фото А. Кузін

Сільський клуб – це вам і місце для концертів, і для важливих зборів, а увечері, хоча вже й рідко (бо колись було дуже часто), сюди приходять відпочивати молодь.

Також у центральній частині населеного пункту знаходяться сільська рада і два магазини, які вже не працюють.

Фото А. Кузін

Сільська рада

Магазин «Надія»

Магазин «Гетьман»

Список використаної літератури

1. Битва під Пилявцями: легенди, перекази і таємниці з багатьма невідомими. URL: https://ye.ua/istiriya/37977_Pilyavecka_bitva__legendi_perekazi_i_tayemnici_z_bagatoma_nevidomimi.html (дата звернення: 05.12.2025)
2. Пилявка: від історії до сучасності. URL: <https://starosynjavska-gromada.gov.ua/news/1569321988/> (дата звернення: 05.12.2025)

3. Погорілець О. Г. До питання локалізації населеного пункту Пилявці середини XVII ст. *Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України* : науковий вісник з проблем дослідження, реставрації та музеєфікації об'єктів культурної спадщини. Хмельницький : ІРД, 2011. Випуск 4. С. 132–136.

Богдана НАГОРОДНА,

студентка групи ФУМ-24-1

Хмельницького національного університету

ПЕРЛИНА ПОДІЛЛЯ: ІСТОРІЯ Й СУЧАСНІСТЬ ЧЕМЕРІВЦІВ

Селище Чемерівці входить до складу Чемеровецької селищної громади Кам'янець-Подільського району Хмельницької області. Відоме з 1542 року. Населення — близько 6 тисяч мешканців. Чемерівці розташовані на річці Жванчик, що є притокою Дністра.

Чемерівці – невелике, але по-справжньому прекрасне містечко, розташоване в південній частині Хмельницької області. Це частина Чемеровецької селищної територіальної громади – місце, де природний ландшафт, історія й щоденне життя людей тісно переплелися між собою.

Селище розкинулося в межах Подільської височини – краю із хвилястими пагорбами, глибокими балками й родючими чорноземами, які здавна годували

Тут і далі – фото з Інтернету

Особливе місце житті Чемерівців займає річка Жванчик – права притока Дністра, що протікає територією селища. Вона не просто формує природний ландшафт, а й створює свій, особливий мікроклімат. Саме близькість води стала однією з причин раннього заселення цієї

місцевості: там, де була річка, розвивалося землеробство, ремесла і саме життя.

Географічне положення Чемерівців завжди було вигідним. Селище лежить на перетині шляхів, що ведуть до Кам'янця-Подільського, Хмельницького та інших подільських центрів. Це сприяло становленню торгівлі, розвитку ремесел і поступовому формуванню Чемерівців як важливого місцевого осередку господарського й соціального життя.

Клімат тут помірно континентальний: тепле літо змінюється помірно холодною зимою, без різких перепадів. У поєднанні з родючими ґрунтами це створює сприятливі умови для вирощування сільськогосподарських культур, розвитку садівництва та інших традиційних для Поділля занять.

Навколишні території багаті лісами, пагорбами й ярами, які формують мальовничий ландшафт і надають місцевості особливого колориту. Саме ця природна різноманітність відкриває перспективи для розвитку зеленого туризму. Завдяки поєднанню природних умов, вигідного розташування та історичного розвитку Чемерівці сьогодні виконують роль локального адміністративного й культурного центру, забезпечуючи навколишні села освітніми, медичними та соціальними послугами.

Назва поселення не має єдиного, остаточно встановленого пояснення свого походження. Її етимологія зберегла кілька версій, кожна з яких спирається або на історичні джерела, або на народну пам'ять, що формувалася протягом століть. Саме така багатоваріантність свідчить про давність поселення й тісний зв'язок його назви з природними та культурними особливостями місцевості.

Найпоширенішою є версія, пов'язана з рослиною чемериця, яка здавна була характерною для подільських земель. За припущеннями дослідників, у давнину ця рослина могла рости тут у значній кількості, а тому стала своєрідною ознакою місцевості. У традиційному світогляді давнього населення саме природа часто підказувала назви поселень, адже люди називали довколишній простір через те, що їх оточувало й було їм добре знайоме.

Інша версія пояснює походження назви ремісничою діяльністю мешканців. Зокрема, йдеться про виготовлення чемерок – коротких козацьких кожухів, які були поширені в побуті населення Поділля. Існування ремісничих осередків могло вплинути на формування ранньої назви Чемеринці, що неодноразово трапляється в писемних джерелах XIV–XVI століть. Із часом ця назва зазнала змін, адаптуючись до мовних норм і вимови, характерних для регіону.

Третя версія ґрунтується на архівних матеріалах, у яких зафіксовано саме форму Чемеринці як найдавнішу. Лінгвісти вважають її вихідною, а сучасна назва Чемерівці є результатом природних фонетичних і мовних процесів, що відбувалися впродовж тривалого історичного періоду.

Н. М. Торчинська і М. М. Торчинський у «Словнику власних географічних назв Хмельницької області» [4, с. 492] насамперед дали інформацію про адміністративний статус Чемерівців (із 1807 року до 40-х років ХХ століття – містечко; із 1959 року – селище міського типу; друга половина ХІХ століття – початок ХХ століття – волосний центр, у 1923–1962 роках і з 1965 року – районний центр). Зазначимо, що із 17 липня 2020 року Чемеровецький район ліквідовано шляхом включення його до складу Кам'янець-Подільського району, а з 26 січня 2024 року Чемерівці стали просо селищем, позбувшись доповнення «міського типу».

У словнику перераховані всі варіанти найменування, які існували протягом століть: *Czetyrowcze* (1453 р.), *Czemerocze* (1630–1650 рр.), *Czemerowcach* (1765 р.), *Чомероче* (1769 р.), *Чемеровцы* (1800 р.), *Чемеровцы* (*Czemierowce*) (1820 р.), *Чемерівці* (1926 р.). Як бачимо, назва Чемеринці в офіційних документах не фіксувалася.

Наводяться чотири етимологічні гіпотези, три з яких ми вже називали: 1) від назви одягу *чемерка*, *чемерчик*, про який у «Словнику української мови» сказано, що це старовинний чоловічий верхній одяг, пошитий у талію з фалдами ззаду;

2) від флоролексеми *чемериця*, яку С. Д. Бабишин, автор праці «Топоніміка в школі», характеризував як багаторічну отруйну трав'янисту рослину, що росте на низинах, заплавах рік; 3) від етноніма **kimer* – киммерійці, які нібито жили на цій території; 4) від прізвиська першого поселенця: такий варіант пропонував М. Т. Янко, і ця гіпотеза вважається найбільш імовірною, тим паче, що такі особові власні назви фіксувалися в XV столітті: Чемер (1404 р.), Чемера (1454 р.).

Важливою частиною життя Чеме́рівців сьогодні є парк пам'яті та слави, присвячений героям, які загинули під час російсько-української війни. Це місце тиші, болю і вдячності, куди люди приходять не випадково. Тут зупиняються, щоб помовчати, згадати загиблих, покласти квіти й усвідомити, якою ціною виборюється право на мирне життя. Війна торкнулася майже кожної родини, тому допомога військовим у Чеме́рівцях стала справою спільною. Мешканці містечка активно долучаються до волонтерських ініціатив: збирають кошти, передають продукти, теплі речі, засоби першої необхідності, плетуть маскувальні сітки, готують і відправляють домашню їжу для захисників. Усе це відбувається без зайвого розголосу – щиро й само собою.

Особливу увагу в громаді приділяють сім'ям загиблих воїнів, а також дітям-сиротам, які постраждали внаслідок війни. Їм намагаються допомагати постійно: організовують благодійні збори, ярмарки, підтримують морально і матеріально. Люди добре розуміють, що співпереживання має підкріплюватися конкретними діями.

У цей непростий час Чеме́рівці показують себе як згуртована громада, де біль не залишається чужим, а пам'ять про загиблих поєднується з турботою про живих. Саме через такі щоденні прояви підтримки містечко продовжує триматися, допомагати й вірити в перемогу.

У Чемерівцях діють два заклади загальної середньої освіти – ліцей № 1 та ліцей № 2, які забезпечують навчання дітей громади. Окрім цього, в селищі функціонує Чемеровецький медичний фаховий коледж, до якого можна вступити після 9-го класу. Цей навчальний заклад добре відомий не лише в межах громади, а й за її межами, адже готує фахівців, які обирають працювати у сфері медицини.

Чемерівцями ходить багато легенд, але одна з них особливо жива й часто згадувана – історія про султаншу з Чемерівців, відому як Роксолана. Про цю легенду я дізналася під час збирання матеріалів для фольклорної практики влітку 2025 року. Люди розповідали про неї так, ніби це не далекий міф, а частина місцевої пам'яті.

За переказами, батьки майбутньої султанші спершу жили на території сучасних Чемерівців, а згодом переїхали до Рогатина. Саме там і минуло дитинство дівчини, як це прийнято вважати за більш відомими історичними версіями. Проте в народних розповідях наголошують саме на подільському корінні її родини, адже Чемерівці сприймають як місце, звідки почався їхній шлях. Місцеві мешканці

згадують її як дівчину, що вирізнялася розумом і характером. Кажуть, доля вивела її далеко за межі рідної землі – через непросте життя, неволю і чужий світ, аж до султанського палацу. Та в уявленні людей вона завжди залишалася «своєю» – не чужою з книжок, а дівчиною з подільського краю [3].

Під час фольклорної практики я не раз чула прості слова: «Вона не тут народилася, але звідси її рід», «Батьки наші, подільські», «Рогатин був потім». У цих словах немає прагнення заперечити історію – швидше бажання зберегти пам'ять про власне коріння.

Ці народні перекази цікаві ще й тим, що з часом знаходять певні підтвердження. На Хмельниччині були виявлені нащадки роду Роксолани. Зокрема, Ніна Петрівна підтвердила знімальній групі, що мати Роксолани була родом із Чемерівців, а по батьківській лінії султанша доводиться їй родичкою. Це надає легенді особливої ваги й показує, наскільки міцно вона вкорінена у місцевій пам'яті.

Для Чемерівців історія про Роксолану – це не тільки відгомін великого минулого, а й жива частина фольклору, у якій поєдналися родинні спогади, перекази та пошук історичної правди.

На жаль, жодного фото не збереглося, проте зі слів однієї з інформаторок вдалося дізнатися, що кілька десятиліть тому в Чемерівцях стояв пам'ятник Роксолані – недалеко від сучасного Парку Слави. Час і обставини стерли його з простору містечка, тож нині він живе лише в людській пам'яті та усних переказах.

Натомість у Чемерівцях і сьогодні можна побачити інші пам'ятні знаки, які формують історичне й культурне обличчя селища. Тут встановлений пам'ятник Тарасові Григоровичу Шевченку, є пам'ятник медсестрі Маші, пам'ятник Героям Євромайдану та бійцям АТО. Колись важливою частиною меморіального простору був і танк ІС-3, який нині демонтовано. Усі ці пам'ятники по-своєму

нагадують про різні сторінки минулого і про те, що історія Чемерівців складається не з одного імені чи події, а з багатьох людських доль і спогадів.

Чемерівці – це не лише дати в архівах і назви вулиць. Це розмови з місцевими мешканцями, випадково почуті легенди, знайомі обличчя й місця, повз які проходиш щодня, але починаєш бачити інакше, коли заглиблюєшся в їхню історію.

Під час збирання матеріалів я ще раз переконалася: це містечко має свій характер і свою пам'ять, яку бережуть люди. І поки в Чемерівцях не забувають минулого, шанують тих, кого вже немає, і говорять про це своїми словами – ця історія живе й має продовження.

Список використаної літератури

1. Завальнюк О. М. *Проти червоних окупантів*. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006'», 2011. 360 с.

2. Історія міст і сіл Української РСР: енциклопедичний довідник. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Istorija_mist_i_sil_URSР (дата звернення: 02.12.2025)

3. Олійник І. Таємниця, якій пів тисячі років: на Хмельниччині знайшли нащадків... з роду Роксолани? URL : https://ye.ua/syspilstvo/53484_Tayemnicya_yakiyu_piv_tisyachi_rokivna_Hmelnichchini_znayshli_naschadkiv_z_rodu_Roksolani.html (дата звернення: 02.12.2025)

4. Торчинська Н. М., Торчинський М. М. Словник власних географічних назв Хмельницької області. Хмельницький : Авіст, 2008. 549 с.

Аліна РАЦА,

студентка групи ФТЕ-25-1

Хмельницького національного університету

КРАСА МІСТА ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ

Хмельницький – обласний центр на заході України, розташований у Хмельницькому районі. Відомий з 1431 року. Тут проживає приблизно 274 тисячі мешканців. Через Хмельницький протікає річка Південний Буг.

Тут і далі – фото авторки та з Інтернету

Перша писемна згадка про поселення Пłosкирів (Пłosкирівці) датується 1431 роком. У 1793 році містечко стало частиною Російської імперії, а з 1795 року отримало статус повітового міста під назвою Пłosкурів. У 1954 році, коли відзначалося 300-річчя воз'єднання України з Росією, місто було перейменоване на Хмельницький – у честь гетьмана Богдана Хмельницького.

Місто розташоване на відстані приблизно 100 км від Кам'янця-Подільського та 330 км від Києва.

Територія сучасного Хмельницького здавна була заселена людьми – археологи знаходили тут сліди поселень ще часів трипільської культури.

У середньовіччі це була прикордонна місцевість між Волинню та Поділлям, де населення займалося землеробством, ремеслами та торгівлею. Після надання магдебурзького права у XVIII столітті місто активно розвивалося як торговий і ремісничий центр. У XIX столітті Проскурів став важливою залізничною станцією, що сприяло його економічному піднесенню.

Давні назви населеного пункту – Плоскирів, Проскурів. Найменування Плоскирів походить, імовірно, від давньослов'янського слова «плоский» – через рівнинний рельєф місцевості, а Проскурів – могло мотивуватися лексемою «проскура» (так називають церковний хліб, який випікають для богослужінь). Як уже відзначалося, сучасна назва поселення утвердилася 1954 року, коли місто отримало ім'я в честь гетьмана Богдана Хмельницького.

Хмельницький поділений на кілька мікрорайонів і кварталів, кожен із яких має свою історію та особливості:

Центр – історичне ядро міста, де розташовані адміністративні будівлі, театр, собор і стара Проскурівська вулиця («стометрівка»);

Південно-Західний район – найбільший житловий масив міста із сучасними школами, університетами, торговими центрами;

Гречани – колишнє село, приєднане до міста, відоме своєю промисловою зоною;

Озерна – сучасний спальний район із мальовничими ставками, набережною і зеленими зонами;

Виставка – культурний центр із поліклінікою, бібліотекою та парками.

Головна водна артерія міста – річка Південний Буг, уздовж якої простягається мальовнича набережна.

Окрім неї, у межах міста є кілька ставків і озер — Озерна водойма, став у парку Чекмана, а також малі струмки, що впадають у Буг. Ці водойми є улюбленими місцями для прогулянок і відпочинку мешканців.

Хмельницький подарував Україні багато відомих людей, таких як:

Богдан Ступка – актор театру і кіно, який навчався в місцевому технікумі;

Олександр Міцнер – письменник і краєзнавець;

Леонід Глібов – відомий байкар, який певний час працював у Подільській губернії;

Тіна Кароль – співачка, яка навчалася у Хмельницькому музичному училищі;
Леся Нікітюк – телеведуча, блогерка.

Основні освітні заклади – Хмельницький національний університет, Хмельницький університет управління і права, Академія ДПС України, музичний коледж ім. Заремби.

Провідні підприємства – заводи «Темп», «Катіон», «Новатор», Хмельницький обласний енергетичний комбінат, Хмельницька швейна фабрика «Літос».

У місті понад 20 парків і скверів – воно вважається одним із найзеленіших в Україні.

На гербі Хмельницького зображено золоту подільську вежу – символ давньої фортеці.

У Хмельницькому проходять фестивалі Rock&Buh, JazzFest Podillya, Respublica.

Місто має один із найвідоміших базарів у країні – Хмельницький ринок, який приваблює покупців з усієї України. Відомі й торгові центри «Епіцентр», «Квартал», «Оазис», «Таврія».

Мешканці Хмельницького розмовляють переважно українською мовою, проте з легким подільським акцентом. Зокрема, часто вживаються діалектні слова та вислови, наприклад: *паляниця* (хліб), *файно* (гарно), *грубі гроші* (великі гроші, часто вживається саме в цій формі), *та не* (характерний спосіб щось заперечити або почати фразу) тощо. Мова звучить м'яко, мелодійно й дуже колоритно.

Красу обласного центру покажемо на низці наших фотографій, на яких представлені найбільш відомі краєвиди міста Хмельницький

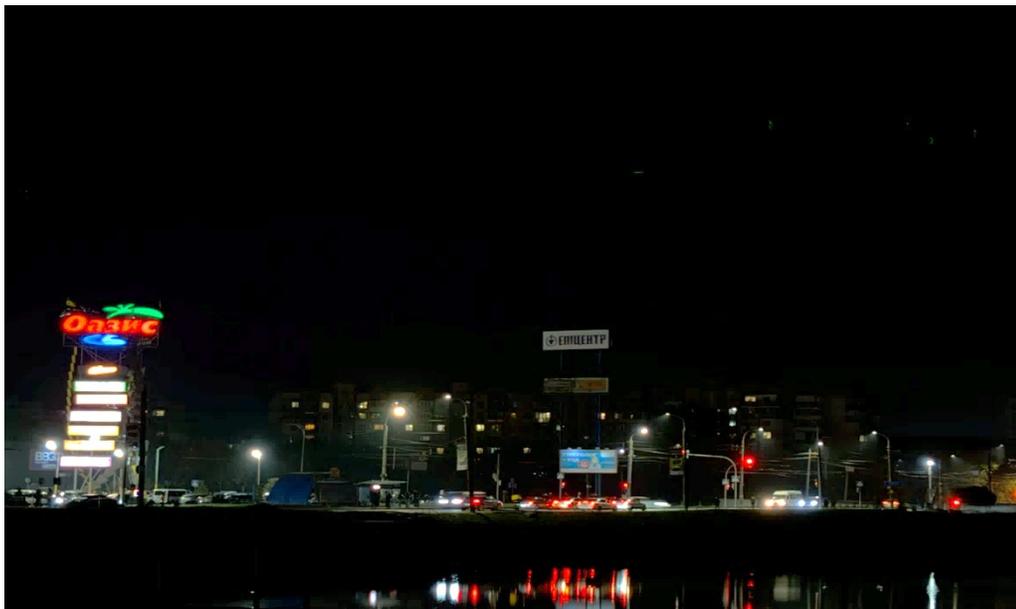
Центр міста

Парк Чекмана

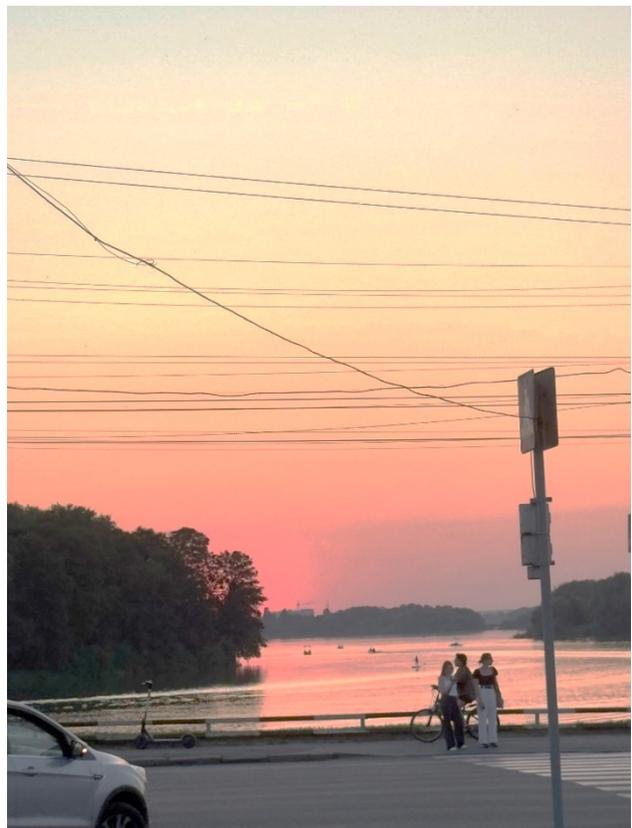
Набережна Південного Бугу

Вид на вечірнє місто

Лісові Гринівці

Вид на озеро

Торговий центр

Озерна

Список використаної літератури

1.Енциклопедія історії України. Київ : Наукова думка, 2013. Том 10: Хмельницький – Чорнобай. URL: https://www.history.org.ua/?termin=Khmelnitsky_misto (дата звернення: 25.11.2025)

2.Хмельницький (місто). *Вікіпедія* URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Хмельницький> (дата звернення: 26.11.2025)

Лариса СЛОБОДЯНЮК, Ольга ЯГОЛЬНИЦЬКА,

учительки Струзького ліцею
Новоушицької селищної ради
Кам'янець-Подільського району
Хмельницької області

СЕЛО МОЄ – НАЙКРАЩЕ НА ЗЕМЛІ...

Село моє – найкраще на землі,
Із літ прадавніх Стругою зоветься.
Прокинешся і вийдеш за поріг –
Тут все до тебе лагідно всміхнеться ...

Струга – село у складі Новоушицької селищної громади Кам'янець-Подільського району Хмельницької області. Відоме з 1530 року. Населення – майже 1500 мешканців. Обабіч поселення протікає річка Калюс, притока Дністра.

Струга – одне з найбільших сіл Новоушиччини. Здавна воно знаходилось на поштовій дорозі з Дунаєвець і Нової Ушиці до Могилева-Подільського і залізничної станції Котюжани (Вінницька область). Сама назва цього села і присілка Струзький Яр походить від слова *струга* – «струмок, потік». Такі пояснення є в «Словарі української мови» Б. Д. Грінченка [3] та книзі «Топоніміка в школі» С. Д. Бабишина [2].

У місцевості, де виникло село Струга і присілок Струзький Яр, люди жили дуже давно, ще за доби палеоліту, неоліту, трипільської і черняхівської культур. Яскраво про це стверджують археологічні знахідки, які виявляються на полях, в

ярах і навколишніх лісах [1]. Але через стихійні біди, часті війни люди тут мало виживали, більшість гинула. І тому щораз з'являлися нові поселенці.

Починаючи з 1224 року, десятки разів тут побували татарські орди. Вони все спалювали, а людей винищували. У 1362 році сюди прийшли литовці, а в 1432 році, тобто через 70 років, – поляки. Цей напад поляки здійснили за короля Владислава II (1386–1434 рр.). У 1569 році наш край був повністю приєднаний до Польщі.

Тут і далі – фото з Інтернету

Аналіз документів польських королів Владислава II (1434–1444 рр.), Казимира VI (1447–1492 рр.) та Сигізмунда II (1530–1572 рр.) про збільшення прав та вольностей польських та руських феодалів, подальше закріпачення селян дають стверджувати, що село *Струга* існувало вже 1447 року. В історичних документах воно згадувалось 1530–1540 рр., але як спустіле село. В 1566 р. входило до складу королівських маєтків Кам'янецького староства. За люстрацією (описом маєтків) 1616 року *Стругою* володіли нащадки поміщиків Косавського і Балабанової, які одержали свої права на це від поміщиків Ярмолинських і Чоланського.

Струга знаходилася на основному стратегічному шляху, тому мешканці села здавна часто переживали воєнні небезпеки, адже тут ще й проходив один з основних татарських шляхів, який називався Волоським. По ньому кримські та ногайські татари вчиняли свої розбійницькі напади на Поділля, Волощину, Бессарабію (тепер

Молдову). Про це описується в працях відомого дослідника України і нашого краю, доктора історичних наук І. Д. Бойка [6].

Під час війни 1648–1654 рр. через село проходили війська Б. Хмельницького. У 1653 р. тут діяв повстанський загін під проводом Гречки. У 1672 р. прийшли турки і були тут 27 років (до 1699 р.). Місцеве населення зазнало великого лиха, його безжалісно винищували. У 1702–1704 рр. струзькі селяни брали участь у великому селянсько-козацькому повстанні проти Польщі під проводом Федора Шпака, Семена Палія і Захара Іскри. Цей рух розпочався з Поділля і охопив велику територію України.

У XVII ст., у зв'язку з виникненням другого села *Струга* (щоб не було однойменних поселень), цю *Стругу* стали називати *Великою*, а іншу – *Малою*, або *Стружкою*.

В 1762–1789 рр. село належало різним власникам з польського магнатського роду Потоцьких (Антону, Ігнату, Станіславу). В 1789 р. воно перейшло у володіння Казимира Стемповського. Пізніше, вже за Вікентія Стемковського, за його участь у польському повстанні 1830–1831 рр. (це було повстання поляків проти російського царизму) Струзький маєток був конфіскований і переданий Казенною палатою в тимчасову оренду чиновнику Торчевському, а після його смерті в 1839 р. був перетворений у військове поселення (селяни поєднували військову службу з веденням господарства). Але так було недовго. У 1842 р. село назавжди перейшло у відання Казенної палати (Казенна палата – це губернська фінансово-господарська установа в Російській державі, що існувала протягом 1775–1917 рр.).

Селяни *Струги* здавна жили бідно, займалися землеробством, садівництвом, дрібною торгівлею, перевезенням різних вантажів, йшли на поденні роботи до поміщиків навколишніх сіл. У селі діяли шевці, кравці, ткачі, ковалі, майстри по обробці шкір, дерева. Виготовлені речі користувалися попитом на ярмарках, базарах.

У 1754 р. в *Струзі* на кошти парафіян була збудована невеличка дерев'яна церква. Через сто років була розібрана. У 1848–1853 рр. на кошти казни була збудована нова кам'яна п'ятикупольна церква чудової архітектури. У її будівництві

брали участь селяни як *Струги*, так і Стружки та Балабанівки. У статистичних фінансових відомостях того часу є такий факт: на побудову цієї церкви затрачено було 31 270 крб. і 2 коп. Іконостас у храмі був триярусний, виготовлений у Петербурзькій академії мистецтв. Ця церква освячена на честь святого апостола євангеліста Іоанна Богослова. Храмове свято відзначається 26 вересня. Найдовше священнослужителем на приході тут був протоєрей Онуфрій Левицький – 61 рік. Церква мала 52 десятини землі. Під час колективізації вона була зруйнована, зняті куполи. У період окупації села фашистсько-німецькими загарбниками церква знову функціонувала, священнослужителем був отець Вершигора. Після закінчення Другої світової війни церкву закрили і в її приміщенні зробили зерносклад. Наприкінці 80-х років з ініціативи селян розпочалася відбудова храму. З 1992 року настоятелем у ньому служить ієрей Микола Шиманський. У 2010 році центральний купол храму почав протікати, тому прихожани ухвалили рішення його перекрити. На зібрані кошти громади купол зробили позолоченим.

У 1814 році на кошти Казимира Стемповського в *Струзі* був збудований кам'яний римо-католицький костел. Цей храм освячений на честь Усіх Святих.

Сюди приходили на службу люди католицької віри не тільки зі *Струги*, а й з Нової Ушиці та навколишніх сіл. Але з побудовою 1861 року костелу в Новій Ушиці на честь Преображення Господнього приход перейшов у цей храм, а Струзький став приписним до нього. Прихожан у Струзькому костелі нараховувалось 1645 вірян, а в Новоушицькому – 346.

Ці факти про церковні приходи подані у працях відомого краєзнавця подільського краю Юхима Сіцинського (1859–1937 рр.) [4].

У XIX ст. в росії і на її окраїнах капіталістичний спосіб виробництва вимагав грамотних людей, тому в 50-х – на початку 60-х років у країні розгорнувся рух за поширення освіти серед народу. Масово відкривалися школи. У Струзі першу школу було започатковано 1844 року. Вона називалася сільським училищем. У 1871 році його було перетворено в Міністерське однокласне народне училище, яке давало початкову освіту й підпорядковувалося Казенній палаті.

У 1897 році в селі була відкрита школа грамоти і для дівчат. Це школа елементарної освіти, на зразок церковно-парафіяльної. З 1910 по 1918 рік школа була однокомплектною, у 1925 – трикомплектною, у 1928 – чотирикомплектною. У 1930 році школу перетворено на семирічну, а у 1939 році заклад став середнім. У новому приміщенні школи, відкритому 1979 року, сьогодні навчається 210 учнів і працює 25 педагогів. Серед них: старших вчителів – 8; учителів вищої кваліфікаційної категорії – 10; «Відмінників освіти України» – 3. До послуг учнів – 11 предметних кабінетів, 2 спортзали, бібліотека з читальним залом, 2 комп'ютерні

класи, актова зала, кабінет психолога, танцювальний клас, спортивний майданчик, тренінгова кімната, їдальня, буфет. Струзький ліцей протягом багатьох років працює у статусі школи сприяння здоров'ю, втілюючи у життя проєкт «Учень – здорова особистість».

Велику роль у розвитку освіти й духовного життя відігравали добре відомі у свій час люди. У Струзі, зокрема, жив і працював писарем волості відомий культурний діяч, етнограф і фольклорист А. І. Димінський (1829–1905 рр.), який був знайомий з М. Драгомановим і П. Чубинським. У літературі він стоїть поряд із В. Гнатюком, І. Манжурою, С. Руданським, І. Рудченком та іншими письменниками. За період своєї творчої діяльності Димінський зібрав понад 2500 різних за змістом подільських пісень, 2000 казок, 2000 різних говірок тощо. Вони друкувалися в пореволюційний час у різних збірниках. У Струзі, на цвинтарі, встановлено пам'ятник із надписом «Етнографу і фольклористу від вдячних нащадків (1829–1905)».

Статистичні документи стверджують, що наприкінці XIX – на початку XX ст. село було густозаселене. Тут проживало понад 2300 мешканців. За національністю – 1974 українці, 339 поляків, 2 євреї; за соціальним походженням – більш ніж 2300 селян і понад 20 жителів дворянського походження. Ці факти наведені в книзі

«Праці історико-статистичного комітету» під редакцією уже згаданого історика-краєзнавця Ю. Сіцинського [5].

У Струзі в 30-их роках ХХ ст. працювала семирічна школа. Перший випуск семирічки відбувся 1933 року. Її тоді закінчили 23 учні. У селі також був клуб, бібліотека, магазин торгівлі.

У роки війни на території села було організоване підпілля для боротьби з окупантами, та через зрадницькі дії окремих осіб воно було розгромлено. Один з його активних організаторів, Терещенко, кадровий офіцер, який відстав від діючої армії, був заарештований і загинув в камері попереднього слідства гебітскомісаріату міста Бар. Ті, хто уникнув арешту, перейшли в інші місця і продовжували боротьбу.

26 березня 1944 року Стругу було звільнено воїнами 838-го стрілецького полку, командиром якого був Герой Радянського Союзу полковник Василь Сидорович Шевченко, а начальником штабу – Михайло Васильович Фізіков, життя якого в нашому селі обірвалося від ворожої кулі. Похований він у центрі Струги, тут споруджено пам'ятник, сільчани шанують його, підтримують зв'язки з родичами.

У роки тієї війни не повернулися з фронтів в Стругу і Струзький яр 224 воїни.

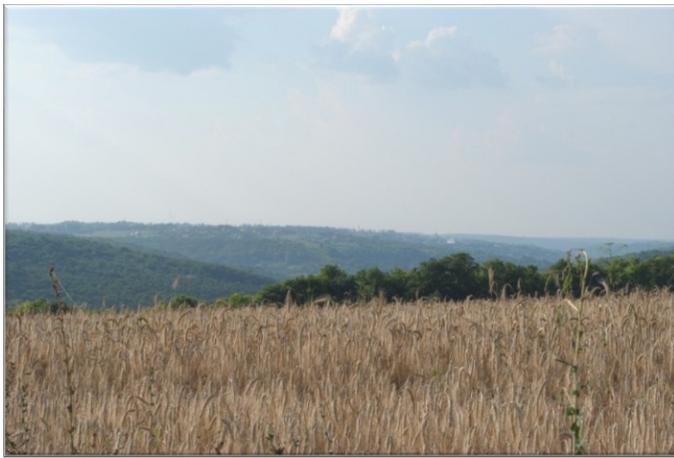

Російська агресія проти України принесла болісні втрати нашому селу. У боротьбі за свободу, незалежність і майбутнє Батьківщини віддали свої життя наші

односельці – Вадим Гуцол, Максим Зайченко, Майстерчук Ярослав, Роман Новіков, Олександр Павлішен, Анатолій Рогозінський. Вони стали на захист рідної землі у важкий для держави час і проявили мужність, відданість та справжній патріотизм. Їхній подвиг назавжди залишиться у пам'яті жителів села та в історії нашої громади.

Сьогодні Струга – одне з найбільших та найкращих сіл Новоушиччини. Займає площу 640,4 га землі. У селі нараховується 738 господарств. Кількість жителів станом на 1 січня 2012 року становила 1 359 осіб. Стабільно працюють заклади соціально-культурної сфери – ліцей, будинок культури, сільська бібліотека, амбулаторія загальної практики сімейної медицини, дошкільний навчальний заклад «Малятко». На території села функціонують лісництво, аптека, млин, пилорама, 5 магазинів, кафе-бар, буфет. Вся колишня колгоспна земля та майно розпайовані. На орендованих землях працюють такі сільськогосподарські підприємства, як

фермерські господарства «АСВ «Довжок-05», «Велике поле», приватні підприємства «ВМС Агро», «Промінь Поділля».

Пишаються мешканці нашого села і своїми славетними земляками. В Українській аграрній академії наук займається дослідженням та виведенням нових сортів кукурудзи академік, професор, заслужений діяч науки і техніки Борис Володимирович Дзюбецький. У Хмельницькому національному університеті «Поділля» проректором з науково-педагогічної роботи працював доктор економічних наук і паралельно – автор декількох поетичних збірок Михайло Петрович Войнаренко. Добре відомий на

Поділли та за її межами доктор педагогічних наук, професор Віктор Євгенович Берека. Багато років рятував людські життя Петро Іванович Дзісяк, лор-хірург Хмельницької міської лікарні. Понад 80 наукових праць опубліковано доктором сільськогосподарських наук Валентиною Костянтинівною Шевчук. Автором 8 методичних видань є кандидат економічних наук, доцент Гомельського університету Євген Юхимович Вершигора. Наймолодший науковець – кандидат філологічних наук, доцент Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії Людмила Валеріївна Павлішина.

Мрією кожного жителя Струги є його розвиток і процвітання поселення, підвищення народжуваності, забезпечення робочими місцями, бо село наше красиве й квітуче. Але все ж справжньою його окрасою є люди – скромні і працьовиті, які не звикли до слави, але їхня щоденна праця, життя – то джерело людської мудрості і самовідданості.

І всі люблять «Пісню про Стругу», якою ми й закінчимо нашу розповідь.

Слова Й. Богатчука

У гаях співучих, у садах квітучих,
На всіх картах світу є моє село.
У лісах подільських, темних і дрімучих,
Де струмків початки, там воно зросло.
Зветься воно Струга, бо дзюрчать у ньому
На високих схилах, граючись, струмки.
І селу моєму, вічно молодому,
Старість не завада, хоч пройшли віки.
На свята великі в церкві і костьолі
Благовісні дзвони з досвітку бринять,
А в звичайні будні у великій школі
Дзвоник кличе учнів до шкільних занять.

Музика Я. Півторак

Як зайдеш у гості – приймуть у світлиці,
Стрінуть хлібом-сіллю, медом і теплом,
Подадуть водиці з чистої криниці
І наділять щедро ласкою, добром.
Здалеку побачиш – забуваєш втому.
Всім воно привітне в отчій стороні.
І немов на крилах, ти летиш додому
На домашній вогник в рідному вікні.
Це село подільське, як рідня велика,
Як міцна і дружна, радісна сім'я.
Не піду нікуди з нього, хто б не кликав.
Довго-довго жити буду в ньому я.

Список використаної літератури

1. Археологія Української РСР. Київ : Наукова думка, 1975. Т. 3. Ранньослов'янський та давньоруський періоди. 502 с.
2. Бабишин С. Д. Топоніміка в школі. Київ : Радянська школа, 1962. 122 с.
3. Грінченко Б. Д. Словарь української мови. Т. 1–4. Київ : Наукова думка, 1996–1997.
4. Приходы и церкви Подольской епархии. *Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета*. Вып. 9 / Под ред. Е. Сецинского. Каменец-Подольский, 1901. 1266 с.
5. Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета / Под ред. Яворского Н. И., Сецинского Е. И. . Вып. 1–12. Каменец-Подольский, 1876–1916.
6. Швидкий В. П. Бойко Іван Давидович. *Енциклопедія історії України: у 5 т. / редколегія: Смолій В. А. (голова) та ін.* Київ : Наукова думка, 2003. Т. 1: А – В. 688 с.

Каріна СТАНІШЕВСЬКА,

студентка групи ФППм-25-1

Хмельницького національного університету

ТІНЬ ШЛЯХЕТСЬКОЇ ВЕЛИЧІ: ПАЛАЦ ПШЕЗДЗЕЦЬКИХ У ЧОРНОМУ ОСТРОВІ

Селище Чорний Острів належить до Чорноострівської селищної територіальної громади Хмельницького району Хмельницької області. Відоме з 1366 року. Кількість мешканців – понад 900. Чорний Острів розташований на річці Південний Буг.

Селище вважається заснованим 1366 року. У 1572 році власниками стала родина Пшездзецьких¹. У період активного існування палацу Чорний Острів був невеликим, але важливим центром Поділля, адміністративно та економічно пов'язаним із маєтком шляхетського роду. Містечко розташовувалося на березі річки Boh (Південний Буг), що забезпечувало вигідні умови для торгівлі та господарської діяльності. Основу місцевої економіки складали землеробство, ремесла та торгівля, а суспільне життя концентрувалося навколо палацу та його парку, де відбувалися культурні й світські заходи.

Повсякденне життя мешканців Чорного Острова було тісно пов'язане з господарською та ремісничою діяльністю: селяни працювали на полях, ремісники виготовляли необхідні для побуту вироби, а торгівля на ринку забезпечувала обмін товарами з сусідніми містами. Святкові й релігійні події, ярмарки та ярмаркові

¹Прізвище *Przezdziecki* подається у формі *Пшездзецький*, що відповідає правилам транслітерації польських сполук *dz* та *ie* в українській мові.

фестивалі збирали мешканців містечка, створюючи спільнотний простір для соціальних контактів та культурного життя. Саме в цьому середовищі, де поєднувались економічна активність і культурні традиції, палац був центром не лише родового життя, а й культурного та суспільного осередку Чорного Острова.

Фото з Інтернету

Палац Пшездецьких (орієнтовно 1871 – 1873 роки). Вид з під’їзної дороги. Двоповерхова палацова будівля доповнена одноповерховим ризалітом із терасою на рівні першого поверху. З лівого боку розташований павільйон, увінчаний чотиригранною наріжною вежею із зубчастим завершенням і годинниковою вежею, а також двоповерховий ризаліт зі ступінчастим фронтоном і балоном. Павільйонну вежу поєднано з головним приміщенням переходом, який спитається на масивну аркаду.

Палац Пшездецьких був однією з найвизначніших пам’яток палацово-паркової архітектури Поділля й тісно пов’язаний з історією польського шляхетського роду.

Палац було зведено у XVIII столітті як родову резиденцію магнатів Пшездецьких, які володіли Чорним Островом упродовж тривалого часу. Над

облаштуванням палацу й ландшафтного парку, закладеними за європейськими зразками, працював Діонісій Макклер². Будівля постала в стилі неоренесансу з елементами класицизму, що було характерним для шляхетських резиденцій того періоду. Сам палац складався із двох частин, які з'єднувалися між собою критим переходом у готичному стилі. Перший поверх слугував для житлових приміщень та бібліотеки, а на другому – були просторі вітальні, картинні галереї і бальна зала з фортепіано.

Резиденція була осередком культурного життя: тут приймали гостей, влаштовували світські зібрання, підтримували мистецькі та інтелектуальні ініціативи. Особливе захоплення в гостей викликали два салони – білий і золотий. Вони вражали своєю вишуканою красою та розкішними ліпними оздобами. У золотому салоні зберігалися витончені меблі з червоного дерева, що підкреслювали шляхетність інтер'єру та надавали простору особливої величі.

Архітектурна композиція вирізнялася симетрією, стриманим декором, ризалітами та розвиненою парковою частиною. Його архітектурна велич, розташування серед ландшафтного парку та організація простору відображали високий соціальний статус родини та вплив палацу на життя містечка. Родина Пшездзецьких у палаці приймала найвідоміших людей того часу, Зокрема, тут побував Ференц Ліст³ (у 2011 році на фасаді палацу, де зараз музична школа, встановили меморіальну дошку в честь піаніста). Також саме тут у повітовому

² *Діонісій Макклер* – ірландський ботанік і майстер садово-паркового мистецтва, який працював переважно на території сучасної України. Останні роботи якраз і були проведені в Чорному острові, де паркотворець реалізував новітню ідею використання води та старих дерев.

³ *Ференц Ліст* – угорський композитор, піаніст, педагог, диригент та представник музичного романтизму.

училищі одним із викладачів був Леонід Глібов⁴ (у 1988 році був встановлений пам'ятник байкарю за кошти Чорнострівського дослідно-експериментального заводу). Також декілька тижнів провів тут Наполеон Орда⁵, створивши п'ять малюнків маєтку.

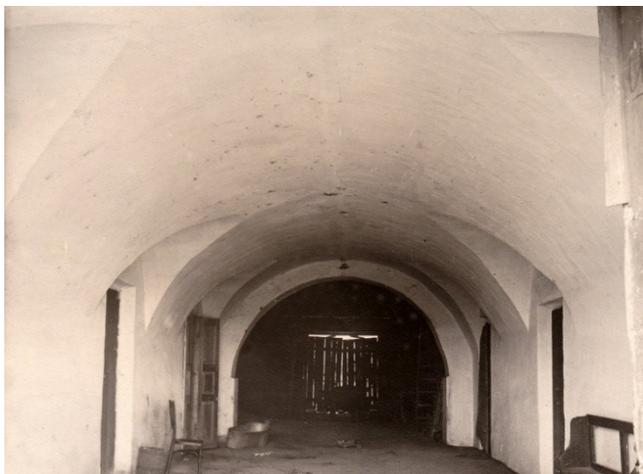
Колоризоване фото фрагмента палацу Пшездецьких. На жаль, до нашого часу не збереглися ні сполучна арка між корпусами (на світлині її вже немає), ні палацова вежа. Від підвальних приміщень палацу пролягала мережа підземних ходів, що вела до інших графських споруд – зокрема ратуші та костелу. Завдяки цим переходам графи могли пересуватися між будівлями непомітно.

Ще однією масивною і приземкуватою будівлею середини ХІХ століття була Ратуша, характерною рисою якої є колони на бічних фасадах. Будівля постала

⁴ *Леонід Глібов* – український письменник, поет, байкар, видавець, громадський діяч.

⁵ *Наполеон Орда* – польський і білоруський художник, літератор, композитор, музикант.

завдяки таланту польського архітектора Станіслава Врублевського. У першій половині XIX століття споруда виконувала не лише адміністративну, а й господарську функцію: через її головний вхід проїжджали кінні екіпажі знаті, адже тут діяли заїжджий двір і торгові ряди. Під будівлею збереглися підвали XIX століття, які через систему галерей були сполучені з іншими спорудами та вели в напрямку палацу й костелу, формуючи цілісний архітектурний комплекс.

Цікавим акцентом паркового ансамблю був також міст, що з'єднував палац з островом Кемпа посеред ставка. Сам острівець зберігся донині, натомість міст, на жаль, не вцілів. У літні місяці на острові звучала музика – тут виступав палацовий оркестр, створюючи особливу, святкову атмосферу. Острів прикрашав англійський павільйон, а навколишній парк доповнювали витончені альтанки та звіринець, що надавали цьому місцю шарму й шляхетної розкоші.

Міст протяжністю понад 250 метрів, який вів до садово-паркового ансамблю на території села Ляпинці.
Фото Герша Давидовича Голованевського,
зроблене на початку ХХ ст.

Поруч зі своїм палацом Костянтин Пшездзецкий 1797 року почав будівництво костюлу Успіння Божої Матері, яке завершив уже син Міхала Костянтин (батько Олександра Нарциса) 1820 року. Храм вирізнявся багатим оздобленням, а світло проникало крізь вишукані вітражі у вікнах. Костел прикрашала скульптурна композиція з постаттю Богородиці, обабіч якої були розміщені ангели та апостоли Петро і Павло. Перед храмом простягався охайний квадратний англійський сквер – рівна ділянка, обсаджена деревами по периметру. Як свідчать історичні джерела, у костелі був встановлений орган.

Згідно із записами церковної книги за 1858 рік, парафія налічувала понад п'ять тисяч вірян. У крипті храму містилася родинна усипальниця Пшездзецьких, що надавало святині особливого меморіального значення.

Після революційних подій початку ХХ століття та зміни політичної влади палац утратив своє первісне призначення. Як і багато подільських маєтків, він зазнав руйнувань і перебудов, а його інтер'єри значною мірою були пошкоджені.

У радянський період будівлю використовували для господарських та адміністративних потреб, що негативно позначилося на її збереженості.

Сьогодні палац Пшездзецьких у Чорному Острові є важливим історико-культурним об'єктом, який зберігає пам'ять про шляхетську культуру Поділля. Попри часткову руйнацію, він залишається цінним джерелом для дослідження регіональної історії, архітектури та соціального життя доби.

Головна частина колишнього палацу збереглася до наших днів і не перебуває в повних руїнах – в будівлі досі видніються елементи первісної архітектури. Частково всередині збереглися дубові сходи, ліпнина та старі кахельні печі.

Сьогодні, а взагалі від 1982 року, у приміщеннях палацу розташований Чорноострівський літературно-краєзнавчий музей імені Леоніда Глібова. У частині приміщень також функціонує музична школа для місцевих дітей. Палац є однією із ключових туристичних пам'яток Чорного Острова, поряд із костелом та ратушею.

Відвідувачі можуть оглядати музейні експозиції та дізнаватися про історію родини Пшездецьких і життя Леоніда Глібова.

Біля музичної школи з'явився такий собі промовистий вказівник – місце, де можна не лише зупинитися на мить, а й прочитати цікаві факти та побачити світлини з минулого Чорного Острова, зазирнувши в його історію. Невелика, але дуже тепла деталь, що поєднує сучасність із пам'яттю про минуле.

Список використаної літератури

1. Історія міст і сіл Української РСР. Чорний Острів, Хмельницький р-н, Хмельницька область. URL : <https://ukrssr.com.ua/khmeln/yarmolinetskiy/sosnivkayarmolinetskiy> (дата звернення: 18.12.2025).

2. Культура : офіційний сайт Чорноострівської селищної громади. URL : <https://chornoostrivska-otg.gov.ua/kultura-10-37-25-22-11-2017/> (дата звернення: 20.01.2026).

3. Палац Пшездзецьких : *discover.ua* / URL: <https://discover.ua/locations/palac-psezdeckih>. (дата звернення 18.12.2025).

4. Палац Пшездзецьких (Музей Леоніда Глібова) : *travels.in.ua*. URL : <https://travels.in.ua/uk-ua/object/4985/palats-pshezdetskykh-muzey-leonida-hlibova> (дата звернення: 18.01.2026).

5. Путівник. Хмельницька область / редкол. : Курус І. (голова), Баженов Л., Боев Ю. та ін. Київ : Богдана, 2010. 320 с.

6. Хмельниччина справжня : фотокнига / Єсюнін С. М. [та ін.]. Хмельницький : Поліграфіст-2, 2007. 156 с.

7. Чорний Острів : сайт. *Замки і храми України* / castles.com.ua. URL : <https://castles.com.ua/czarnyostrow.html> (дата звернення 19.12.2025).

8. Чорноострівщина – край лебединий : туристично-красознавчий путівник / упорядник Белеванцев А. В. та ін. Бук-Друк, 2021. 40 с.

9. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Tom I: Aa–Derenczna / pod redakcją F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego i W. Walewskiego. (s. 767, «Czarny Ostrów»). Warszawa : Druk «Wieku», 1880. 960 s.

Примітка. Щиро дякуємо Галині Володимирівні Ференс – науковому працівнику Чорноострівського літературно-красознавчого музею ім. Л. Глібова за цінні консультації під час підготовки цієї статті. Також висловлюємо величезну подяку за надання колоризованих світлин Чорного Острова Валентині Маговкіну та Володимирові Кузьмичу.

Анастасія СТОРОЖУК,

студентка групи СОУ-23-1

Хмельницького національного університету

ЗАСЛУЧНЕ – СЕРЦЕ ПОДІЛЬСЬКОЇ ГРОМАДИ

Село Заслучне входить до складу Заслучненської сільської територіальної громади Хмельницького району Хмельницької області. Відоме з 1583 року. Населення понад 800 мешканців. Через село протікає річка Случ, притока Горині (басейн Дніпра).

Тут і далі – фото Анастасії Сторожук

Село Заслучне вперше згадується в письмових джерелах 1583 року під назвою Волиця. Із другої половини XVIII століття поселення відоме як Волиця Понятовського, а в першій половині XIX століття отримує назву Волиця Йодко, яка зберігалася до середини XX століття [3]. Назва Заслучне має відтопонімне походження. У лексикографічних джерелах подається як: Заслúчне, середній рід,

власна назва, топонім, із ремаркою Зсл – с. Заслучне, Красилівський р-н, Хмельницька обл. [4, с. 17].

Сучасна назва Заслучне, запроваджена 1946 року. Етимологічно назва походить від поєднання прийменника *за* та гідроніма Случ (*за Случчю, по той бік Случі*). Подібні моделі творення топонімів є типовими для української ойконімії, де географічні об'єкти часто називаються

за розташуванням відносно річок чи інших природних орієнтирів. Відстань до обласного та районного центру – міста Хмельницький – становить близько 45 кілометрів.

Заслучненська територіальна громада була сформована наприкінці 2019 року шляхом добровільного об'єднання трьох сільських рад Красилівського району Хмельницької області. До її складу увійшли 14 населених пунктів, що належали Заслучненській, Глібківській та Малоклітнянській сільським радам. У процесі завершення реформи децентралізації та після проведення місцевих виборів 25 жовтня 2020 року громада розширилася ще на 7 сіл, які раніше входили до Великозозулинецької та Котюржинецької сільських рад [1].

За результатами останніх адміністративних змін та обліку населення, чисельність жителів Заслучненської територіальної громади становить 5 861 осіб. Це сукупність мешканців усіх населених пунктів, що входять до складу громади після об'єднання у 2019–2020 роках. Саме село Заслучне налічує 841 мешканця [2]. На нього припадає близько 14 % від загальної кількості населення громади.

Заслучне має виразну гідрографічну домінанту – річку Случ, яка протікає в центральній частині села. Вона стала джерелом таких назв, як прибережні луки,

береги чи заплави, що історично слугували місцями рибальства, випасу худоби або заготівлі сіна.

Просторову структуру формують численні кутки та мікрорайони, назви яких відображають історичні родові поселення, особливості рельєфу або функціональне призначення територій – горби та яри (як-от: Загора чи Горб), що позначають підвищення або ерозійні форми, характерні для подільського ландшафту. Значну групу становлять аграрні назви, пов'язані з традиційним землеробством, які зберігають згадки про колишні лани, орні землі чи садівничі ділянки.

Лісові та рослинні мікротопоніми – Вільшина, Діброва, Соснівка – походять від типових для місцевості природних угруповань і фіксують історичний характер лісокористування. Важливу роль відіграють відантропонімні назви, що походять від прізвищ чи занять давніх мешканців і відображають соціальну історію поселення. Топоніми засвідчують наявність ремісничих, ковалівських чи пасічницьких осередків.

До відомих мешканців села Заслучне належать: Іщук Олексій Васильович (1990–2017) – сержант 8-го окремого полку спеціального призначення, який загинув під час виконання бойового завдання в ході війни на сході України; на вшанування його пам'яті навчальному закладу присвоєно ім'я героя. Визначною особою для громади є також Масловський Іван Оверкович (1915–2000) – аграрій,

Герой Соціалістичної Праці, внесок якого в розвиток сільського господарства регіону відзначено високими державними нагородами [3].

У селі Заслучне сформована розвинена соціальна та інфраструктурна мережа, що забезпечує основні потреби місцевих мешканців і виконує важливу роль у житті громади. Центральним освітнім закладом є Заслучненський ліцей імені Олексія Іщука, який функціонує як головна школа громади та забезпечує здобуття початкової, базової та профільної середньої освіти. Ліцей є навчальним осередком та центром культурно-просвітницької діяльності, де реалізуються сучасні освітні програми, проводяться виховні заходи та підтримуються молодіжні ініціативи.

Економічний розвиток села підтримує підприємство ПП «Поділля цегла», яке спеціалізується на виробництві будівельних матеріалів і забезпечує місцеве населення робочими місцями, сприяючи наповненню бюджету громади та формуванню її промислового потенціалу.

Духовним центром Заслучного є Свято-Успенська церква, котра сприяє збереженню релігійних традицій і локальної культурної спадщини.

До важливих об'єктів соціальної інфраструктури належить також медичний заклад (амбулаторія або ФАП), що надає первинну медичну допомогу й здійснює профілактичний догляд за здоров'ям населення.

Культурно-просвітницькі потреби мешканців забезпечує Будинок культури разом із бібліотекою, які виступають місцем для проведення громадських заходів, творчих гуртків і культурних ініціатив.

Підготовкою до школи займається заклад дошкільної освіти «Веселка», де виховуються і розвиваються наймолодші жителі громади.

Заслучненська селищна рада забезпечує організацію місцевого самоврядування та розвиток громади. Крім того, у селі функціонують магазин-бар, що задовольняє щоденні побутові потреби мешканців.

Сукупність освітніх, економічних, культурних, релігійних і медичних об'єктів формує цілісну інфраструктуру Заслучного, що забезпечує розвиток села та рівень життєвого комфорту його мешканців.

У Заслuchному є шість основних вулиць – Центральна, Миру, Шкільна, Лесі Українки, Польова та Садова. Вулична мережа представлена переважно лінійною забудовою, характерною для подільських сіл: основні вулиці простягаються вздовж старих шляхів сполучення та мають переважно назви, пов'язані з історичними постатями. Житлова забудова поєднує традиційні сільські садиби з новішими приватними будинками, а впорядковані подвір'я та густі зелені насадження створюють затишний вигляд поселення.

Список використаної літератури

1. Заслuchне. *Вікіпедія*. URL: <https://surl.li/dcwwsz> (дата звернення: 12.11.2025)
2. Заслuchненська сільська рада Хмельницького району Хмельницької області. Громада Краси́лівський район, Хмельницька область. *Gromada.info*. URL: <https://surl.li/pvunph>. (дата звернення: 13.11.2025).
3. Заслuchненська сільська територіальна громада Хмельницького району хмельницької області. *Zasluchne-rada*. URL: <https://surl.li/puxllt>. (дата звернення: 12.11.2025).
4. Коваленко Н. Д. Фразеологічний словник подільських і суміжних говірок. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Рута», 2019. 412 с.

Поліна ХМЕЛЬ,

студентка групи ФПЛ-25-1

Хмельницького національного університету

ВОРОНКІВЦІ – ІСТОРІЯ, ЛЕГЕНДИ ТА СУЧАСНЕ ЖИТТЯ

Село Воронківці належить до Старокостянтинівської міської громади Хмельницького району Хмельницької області. Відоме з 1545 року. Населення становить близько 850 мешканців. Обабіч поселення протікає річка Случ.

Волинський краєзнавець XIX століття Микола Теодорович у книзі «Історико-статистичний опис церков і приходів Волинської єпархії» так описує населений пункт: «Село Воронківці розташоване при річці Случ, волості Старокостянтинівської, від Житомира 133 (141,8 км) версти. Від Старокостянтинова – найближча поштова станція – 7 (7,47 км) верств. Найближча залізнична станція Проскурова – 30 (32 км) верств. Найближче приходське місто Кузьмин – 3 (3,2 км) верстви, село Мотрунки – 7 (7,47 км) верств, село Пашківці – 8 (8,5) верств, село Красносілка – 15 (16 км) верств» [4].

У різні часи село називали по-різному: Wronkowsky (1545 р.), Воронковцы (1593 р.), Вороньковцы (1901 р.) і Воронківці (1926 р.). Краєзнавці пояснюють походження назви села від слова «ворона». Можливо, це патронімічна назва, пов'язана з особовими іменами Воронко, Ворон або Ворона, що траплялися ще у 1458 році [7, с. 122].

Існує кілька народних легенд, які пояснюють походження назви села Воронківці. За однією з них, у давні часи ця місцевість була вкрита густими лісами, де мешкало багато птахів, яких називали воронами або ворінню. Саме від назви цих птахів, за переказами, і могла виникнути назва села.

Інша легенда пов'язана з річкою Случ. Колись вона була більш широкою та повноводною, але з часом її води відступили, залишивши після себе глибокий рів, прірву, або так звану «воронку». Село нібито знаходилося «за цією воронкою», тому й одержало назву Воронківці. Такі легенди збереглися в усній традиції й передають уявлення людей про минуле цієї місцевості [6].

До XVI століття село було власністю польських королівських маєтностей і належало до Красилівського замку. У 1545 році польський король Сигізмунд I передав його у володіння князю Костянтину Острозькому. У 1574 році князь Острозький подарував село Свято-Георгіївській церкві міста Старокостянтинова, надавши їй право користуватися його полями та отримувати мірки щоп'ятниці в млині Воронківців [1].

Через рік, 1575 року, К. Острозький в місті Звягель призначив село приходом до Свято-Георгіївської церкви. Коли в 1593 році Свято-Георгіївська церква згоріла, то 16 березня 1593 року по праву, написаному князем Костянтином Острозьким в місті Дубне, село Воронківці було приписане до церкви Воскресенської міста Старокостянтинова; до цієї церкви ще раніше були призначені прихожанами селяни сс. Воронківці, Пашківці, Вербородинці, а також 20 чоловік мешканців Старокостянтинова, прихожан Спаської церкви, і 20 чоловік – мешканців міських, прихожан церкви Воскресенської. Церква ця згоріла ще перед 1593 р. Таким чином, село Воронківці було приписане до приходу, але коли село стало самостійним, точно встановити неможливо. Із найдавнішого документа, який зберігся при церкві – презенту, наданого князем Янушем Сангушком у 1733 році священнику Яну Войтовичу, – видно, що на той час у Воронківцях не було ні церкви, ні земельного наділу при ній. Тому в 1734 році князь Ян Сангушко наказав правителю Старокостянтинова будинку священника, господарських приміщень, а також надати город, ріллю й сінокіс.

Тут і далі – фото з Інтернету

Хрест на місці церкви

Того ж року у Воронківцях була зведена дерев'яна церква на місці нинішнього церковного двору, поруч із теперішньою кам'яною церквою. Вона простояла до 1800 року.

На місці старої дерев'яної церкви зараз стоїть хрест. Стара дерев'яна церква була греко-католицькою, уніатською.

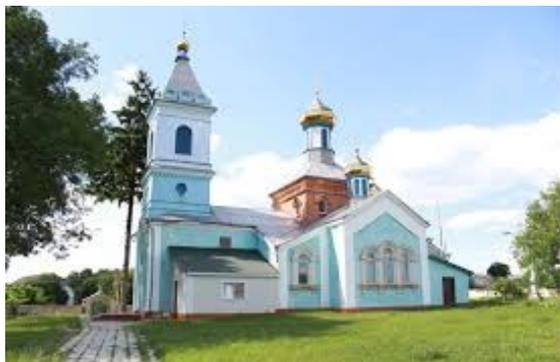
Священнослужителями при церкві були: 1733–1734 рр. – уніат Ян Войтович, 1735–1771 рр. – метричні записи відсутні, 1771 р. – Іоан Теодорович, до 1774 р. – записи відсутні, 1774–1791 рр. – Федір Федірович Сінгурський [3].

У 1791 році на кошти прихожан була споруджена теперішня кам'яна церква святого Архистратига Михаїла. Того ж року Ф. Ф. Сінгурський разом із парафіянами перейшов до православ'я. Загалом Михайлівська церква мала 402 прихожани-чоловіки і 410 жінок, а церковної землі – 43 десятини 1154 сажні; діяла церковно-приходська школа.

Далі священниками були: 1791–1812 рр. – Ф. Ф. Сінгурський, у 1812 р. парафію тимчасово обслуговували священники Феодосій Прокопович із Верхняків і Семен Ковалевський із Вербородинців, 1813–1833 рр. – Георгій Данилович Калабановський, 1834–1838 рр. – Яків Якимович Яржемський, 1839–1884 рр. –

Варфоломій Миколайович Корженівський, 1884–1895 рр. – Роман Варфоломійович Корженівський [3].

У 1873–1876 роках за кошти церкви та парафіян була споруджена накрита залізом кам'яна дзвіниця й кам'яна огорожа. У 1891 році встановили новий іконостас. На той час

Свято-Михайлівський храм

при церкві значилася земля площею 43 десятини 1635,5 сажнів. Підставою для цієї власності були документи князя Януша Сангушка від 1734 року та плани 1737 і 1860 років.

У 1887 році священникові звели кам'яний будинок та господарські споруди. Для псаломщика Варфоломія Ілліча Боярського, який служив із 1833 до 1895 років, також були облаштовані приміщення. Того ж року при церкві відкрилася церковно-приходська школа, що діяла в громадському будинку. Учителем був писар Кіндрат Олексійович Мартинюк із річною платнею 36 карбованців від парафіян [5].

У селі Воронківці зафіксовано багато легенд, деякі з них пропонуємо вашій увазі. У давні часи церква стояла за річкою на узвишші, що носить назву «замчисько». Свого часу вона пішла під землю. Під час танення снігу навесні, у дощову погоду, пагорб, де, за легендою, стояла церква, обвалюється разом із землею. Часто при цьому на поверхні знаходять людські кістки. Кажуть, що при одному обвалі було видно труни, пофарбовані в червоний колір. Мабуть, на цьому місці було кладовище, а в ті часи кладовища знаходилися при парафіяльних церквах на «погостах».

У 1839 році, за словами колишнього священника отця Варфоломія Корженівського, на цьому місці ще було видно кам'яний хрест. З південного боку зберігся земляний вал і назва «Замчисько», і це дає право стверджувати, що на цьому місці знаходилось якесь укріплення (замок).

Також існує легенда про те, що кримський хан, переїжджаючи річку Случ в районі нинішнього Старокостянтинова, загубив свою корону. І коли чистили річку, всі сподівалися, що цю корону буде віднайдено. Але її не знайшли. Проте вважається, що, найімовірніше, якийсь скарб тут-таки було або загублено, або заховано.

Легенда про свекруху: якимось у суботу ввечері, перед Великоднем, зібралася невістка до церкви. Свекруха ж затялася її не пускати до храму: мовляв, ще не всю

роботу вдома переробила! Але невістка не послухалася лайливу чоловікову матір, зібрала в кошик все, що потрібно брати на освячення, і наперекір свекрусі пішла до церкви. Услід свекруха спересердя наздогнала молодицю лайкою і прокльонами: «Щоб ти пішла і не повернулася! Щоб ти крізь землю провалилася!» Так і сталося. Пасхальної ночі під час всеношної служби пішла церква разом із прихожанами під землю ... Існує повір'я: якщо у Великодню суботу вночі прийти на місце, де колись стояла церква, і прикласти вухо до святої землі, то буде чути, як на ній дзвони дзвонять і долинає з-під землі церковний піснеспів. Перед Водохрещем 2014 року громада села поставила на місці, де провалилася церква, хрест. Хрест був освячений протоієреєм Андрієм, настоятелем Свято-Михайлівської церкви.

Легенда про Ревуху: село Воронківці розташоване на мальовничих берегах річки Случ. Правий берег річки місцями на десятки метрів вищий, аніж лівий. Обидва береги з'єднані греблею, на якій розташований міст і дві кладки. Біля кладки, що в центрі села, б'є давнє джерело з прозорою і холодною, приємною на смак водою. Це джерело називають Ревухою. Старожили переповідають: колись вода з цього джерела виривалася з такою силою, що аж ревла. І було той рев чути за десятки верст від села. Тому нарекли голосне джерело Ревухою. Ще навіть у післявоєнні роки на лівому березі Случі на відстані було чути шум Ревухи. Тепер вже тільки поблизу самого джерела чується плескіт і шум води.

А ще в селі переказують цікаве повір'я: «Хто з приїжджих неодружених хлопців або дівчат нап'ється води Ревухи, той обов'язково одружиться».

Легенда про «могилки»: за городами, на Висілку та на Колках, розкинулися пшеничні поля. Але якщо добре придивитися, то на цих полях можна побачити невеликий горбок – підвищення, яке колись було насипане, і в ньому здійснювали поховання. Старожили ще пам'ятають, що там стояли хрести. З часом хрести повалилися, а курган був розораний. Та поле свою назву зберегло. У селі й тепер кажуть: «Була на полі коло Могилки».

«Графське» джерело: є на Горі (так називається одна з частин села) непримітне джерело. Криничка сховалася в долині, серед пахучої зеленої трави, напуваючи людей у літню спеку прохолодною водою. У зимову хуртовину до незамерзаючого джерела селяни ходять по воду та приганяють напоїти корів. А колись до цієї криниці приїжджали підводи, запряжені двома парами коней, з великими бочками на возах. У бочки наливали джерельну воду й везли для графа. Воду набирали регулярно – видно, вона була графові до смаку. Тільки ніхто вже не знає, для якого саме графа її брали. А криничка й по сьогодні зветься Графською.

«Щурова долина»: на околиці села, на шляху в напрямку Старокостянтинова, є долина, яку називають Щуровою. Старожили розповідають, що давним-давно цією долиною цілу добу невідомо куди організовано прямувало полчище пацюків. Було їх стільки, що долиною не можна було ні перейти, ні переїхати! Відтоді й почали називати це місце Щуровою долиною [6].

Річка Случ

низовиною.

Село Воронківці складається з кількох історичних частин, кожна з яких зберегла власну назву. Воно є адміністративним центром громади. Частина села, що називається Загребля, отримала свою назву від річки Случ, яка розділяє Воронківці. Через річку була споруджена гребля, а за нею виділяли земельні ділянки, де селилися люди. Від цього й пішла назва Загребля. Висілок – це місцевість, куди переселилися мешканці з центру села на нові ділянки. Назва частини села Колки

У селі протікає Случ, яка є правою притокою Горині (басейн Прип'яті). Довжина річки становить 451 км, а площа басейну – 13 900 км². Случ бере початок на Подільській височині, витікаючи з невеликого озера поблизу села Случьке колишніх Гальчинецької сільради ицької області. У пониззі річка протікає Поліською

має невідоме походження. Гора, яку ще називають Першою бригадою, розташована на підвищенні. У колгоспні часи село поділялося на бригади, і ця назва закріпилася лише за цією частиною села [1].

І. С. Снігур

Під час газифікації села виникла необхідність у визначенні назв вулиць. План газифікації складав технік-будівельник Іван Сифонович Снігур, який унормував назви всіх вулиць села.

На території поселення розташовані два сади: колгоспний та залишки панського саду. Колгоспний сад при посадці яблунь був розбитий на три квартали, і в побуті місцевих жителів досі вживають вислів: «Був у саду у другому кварталі». Залишки панського саду, представлені плодовими деревами та кизилом, збереглися на території Воронковецької загальноосвітньої школи.

Серед природних форм рельєфу села виділяються долини та підвищення. На території села розташована Щурова долина. Два підвищення знаходяться на Висілку та на Колках; на Колках їх називають Могилки, а місцевість має народну назву Виспа.

Назви криниць у Воронківцях пов'язані з іменами або прізвищами людей, біля чийх осель їх викопано, або з прізвишками місцевих жителів. Серед таких криниць – Гарісонова, Костички, Багорова, Цвеїхи та інші. Окремо виділяється Графська криниця. Існує також джерело, яке місцеві називають Ревухою.

Назви полів села часто відображають історичні або господарські особливості. Поле Верхнячина розташоване неподалік від села Верхняки. Поле Радгоспне спочатку належало радгоспу, а пізніше було передане колгоспу. Походження назви Малашівка невідоме. Поле Полігон отримало свою назву через те, що раніше на цьому місці знаходився танковий полігон.

Воронківці пов'язані дорогами з навколишніми населеними пунктами. Основним шляхом є ґрунтова дорога, яка веде від Старокостянтинова до села та слугує головною транспортною артерією для мешканців.

Млин

На Хмельниччині подружжя аграріїв Вадим і Вікторія Миколайчуки започаткували власну справу та взялися за відновлення старого млина, який існував у селі Воронківці ще з 1860-х років. «Ідея створити власну справу з'явилася спонтанно», – зізнається Вікторія. Працюючи агрономом, жінка багато їздила селами і спостерігала, як вони занепадають, довкола все руйнується, а люди виїжджають.

«Мені від цього було дуже болісно, тож хотілося взятися за щось таке, що дасть поштовх для розвитку сільської місцевості. Зараз тренд на все українське, тож в планах було зробити щось локальне і в нас. Так і вирішили відкрити власний млин-музей», – розповіла Вікторія.

Загорілося відкриттям власної справи подружжя Миколайчуків понад рік тому. Тоді вперше приїхали подивитися на старе, напівзруйноване, заросле чагарниками приміщення старого млина у Воронківцях, яке було збудоване ще в 1860-их роках. І потім довго думали: купувати його чи ні. Але все ж наважилися скористатися цим шансом, аби зберегти історію будівлі.

«Коли Радянський Союз розпався, під час розпаювання колгоспних земель попереднім власникам дісталася будівля млина з усім обладнанням, вони пробували

його запускати, трохи зерно на корм молоди, але стабільно млин не функціонував. Потім ще їхній син загорівся цією справою, але згодом все закинув».

Старе обладнання

«Ми придбали млин, а все те обладнання радянське, яке було в будівлі, спочатку думали продати. Вже й були покупці, але згодом вирішили все ж залишити як музейний експонат, щоб люди могли побачити, як колись добували борошно, як розвивалась ця промисловість. Як було 100 років тому, 50 років тому та як стало зараз», – розповідає Вікторія. Наразі в асортименті Центру крафту та агротуризму «Млин 1865» є пшеничне сіяне та цільнозернове, другого сорту, гречане, а також житнє борошно [8].

Воронковецька загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів розпочала свою

Школа

діяльність 1968 року як Воронковецька середня школа. Будівництво нового приміщення розпочалося у 1966 році за рішенням зборів колгоспу ім. Леніна під керівництвом А. Г. Блажка і було завершене вже через два роки. Школа розташована на території колишнього панського саду, а благоустрій подвір'я та облаштування

квітників здійснювали вчителі й учні під керівництвом завуча Є. Ю. Бідюк та біолога Л. А. Блажко.

Торговий центр

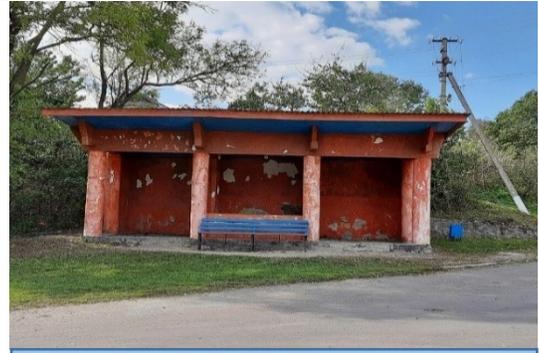

Поштове відділення

Першим директором школи став Грицюк Іван Іліч (1968–1988 рр.). Згодом було збудовано приміщення їдальні та навчальної майстерні. У 1987 році навчання у школі розпочали із 6 років, а навчальні кабінети та спальну кімнату обладнали за кошти радгоспу. Сьогодні роботу закладу продовжує директорка Галина Миколаївна Янковська, підтримуючи здобутки попередників і розвиваючи навчально-виховний процес у сучасних умовах [2].

Старостат

Зупинка автобуса

Ставок біля села

Джерело

Отже, село Воронківці є унікальним історико-культурним осередком Хмельниччини, у якому тісно переплелися давня історія, багата духовна спадщина, народні легенди та сучасні реалії життя громади. Аналіз історичних джерел, усних переказів і сучасних подій засвідчує, що Воронківці зберегли не лише пам'ять про минуле – церковне життя, топоніміку, традиції та побут, а й здатність до розвитку, оновлення та самозбереження в умовах суспільних і екологічних викликів.

Список використаної літератури:

- 1.Відомості про Воронківці. URL: <https://ukrgenealogy.com.ua/viewtopic.php?t=5237> (дата звернення:10.12.2025)
- 2.Воронковецька загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів. URL: <https://km.isuo.org/schools/view/id/9415> (дата звернення:11.12.2025)
- 3.Зниклі церкви: історія храмів, яких уже немає у Старокостянтиніві. URL: <https://starkon.city/articles/69044/znikli-cerkvi-istoriya-hramiv-yakih-vzhe-nemaє-u-starokostyantynovi> (дата звернення:10.12.2025)
- 4.Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. Т. 4: Староконстантиновский уезд / Составил Теодорович Н. И. Почаев, 1899. 934 с.
- 5.Історія села Воронківці. URL : <https://grygorivska.rada.arhiv.org.ua/istoriya-sela-voronkivci-15-11-38-06-02-2019/> (дата звернення:12.12.2025)
- 6.Легенди Старокостянтинівщини. URL: https://kniga65.blogspot.com/p/blog-page_28.html (дата звернення: 09.12.2025)
- 7.Торчинська Н. М., Торчинський М. М. Словник власних географічних назв Хмельницької області. Хмельницький : Авіст, 2008. 549 с.
- 8.Як у селі на Хмельниччині подружжя відроджує млин ХІХ століття та виробляє жорнове борошно. URL: https://ye.ua/syspilstvo/73306_Yak_u_seli_na_Hmelnichchini_podruzzhya_vidrodzhuye_mlin_HiH_stolittya_ta_viroblyaye_zhornove_boroshno.html (дата звернення:12.12.2025)

За достовірність інформації і відсутність плагіату відповідальність несуть автори наукових статей та їхні наукові керівники

Свої зауваження, побажання і пропозиції можна висловити у дзвінках та електронних повідомленнях

Михайлові Торчинському
(електронна адреса: mina@ukr.net;
тел. 096-95-93-660).

КРАСА УКРАЇНИ – ПОДІЛЛЯ

Випуск другий

Електронний збірник краєзнавчих матеріалів праць

Відповідальний за випуск *Михайло Торчинський*
Технічна коректура *Наталії Торчинської*